

NATUURHISTORISCH

M A A N D B L A D

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

...ren wel het serot aan de Middachter Allee, en van de ma
...ro land. Dat was bij vyftig jaar geleden ook al en ik ha
...eren hoe ik destyds als jongen van een jaar of zestien on
...van he
...van he
...erbede he
...or die la
...de be
...te halve
...toeziet z
...at is allemaal he
...harde waardheden
...Middachte Allee e
...roge ontzien in bet
...of deouds oue ho
...knygen, een groot
...e Allereerst plaats
...g doorheen wordt gel
...Daarvoor behoeft m
...of een half uur g
...chter Allee op het
...an Natuurmonum

...voornamelijk en zijn ver versch
...ort als vanzelf orgelmuziek by
...ontbroken, want men heeft zich
...Stromtoom aan te leggen en de
...stegen voor kabels en door gaole
...aan telkens in vourde gda

Geboortehuis van Jac. P. Thijse (1865-1945)

In het achterliggende witte pand destijds Sint-Pieterstraat 2651), de oude Commandantswoning van de voormalige Sint-Pieterskazerne, werd geboren op 25 juli 1865 Jacobus Pieter Thijse, één van 's lands meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur en een pionier en voortrekker op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in Nederland.

De onderwijzer Jac. P. Thijse heeft als natuurbeschrijver bij het Nederlandse volk een brede belangstelling weten te wekken voor natuur en natuurstudie. Hij inspireerde velen in woord en geschrift tot op de dag van vandaag. Tot zijn belangrijkste en meest gelezen publikaties behoren de beroemde en alom gewaardeerde populaire Verkade-albums.

Samen met zijn vriend en collega Eil Heimans (1861-1914) was Jac. P. Thijse rond de eeuwwisseling verantwoordelijk voor de eerste veldbiologische bewustwording in Nederland. Zij legden met hun pionierswerk de grondslagen voor de natuurbescherming in ons land.

CENTRUM VOOR NATUUR- EN MILIEU-EDUCATIE MAASTRICHT

...bare leeftijd, dat hoort wunnichlydte met een boekje toe
...en laan en, die musfchen metlertyd de Middachte kan
...e reeds yee mooi Nu, in November heeft een nachtvord, gevolgd
...onnety juist de laatste bladeren van de boom die valle an de
...nel een dicht veld van rossig goudbruin blad, en mooie echtgro
...stammen. Daar me ook hee yier, overal die prachtige kleur en ro

NATUURHISTORISCH MAANDBLAD

HOOFDREDACTIE: Drs. J. van der Coelen, Drs. B.G. Graatsma

REDACTIE: Mevr. Drs. F.N. Dingemans-Bakels, Drs. D.Th. de Graaf, J.T. Hermans, Dr. H.P.M. Hillegers, Mevr. Lic. M. Lejeune, Drs. T.J.D. Mulder

REDACTIE-ASSISTENT: R.B.G.M. Steverink

REDACTIE-ADRES: Postbus 882, 6200 AW Maastricht

COPYRIGHT: Auteursrecht voorbehouden. Overname slechts toegestaan na voorafgaande schriftelijke toestemming van de redactie. Door het inzenden van kopij verklaart de auteur dat hij het uitsluitend recht tot uitgeven aan het Natuurhistorisch Maandblad overdraagt; bij afwijzing vallen de rechten terug aan de auteur en wordt hem de kopij teruggezonden

Naast het **Natuurhistorisch Maandblad**, dat aan alle leden gratis wordt toegezonden, verschijnen regelmatig afleveringen van de reeks **Publikaties van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg**. Ongeregeld verschijnen daarnaast nog de zg. **Uitgaven** (boeken en rapporten). Deze **Publikaties** en **Uitgaven** worden uitgegeven door de **Stichting Natuurpublicaties Limburg**, secretariaat: R. Akkermans, Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond, postgiro 6240547 te Melick

BASIS-ONTWERP TYPOGRAFIE: Stefan Graatsma, Maastricht

GRAFISCHE VERZORGING: bvdM, Bureau van de Manakker, Grafische producties bv, Maastricht

DRUK: Drukkerij Steenbeek-Moonen, Hoensbroek

ISSN 0028-1107

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

VOORZITTER: A.J.W. Lenders, Groenstraat 106, 6074 EL Melick

ALGEMEEN SECRETARIS: H. Schmitz, Vinkenbergring 6, 6074 DL Melick

SECRETARIS GEGEVENSLEVERING: R.E.M.B. Gubbels, Langs de Veestraat 15, 6125 RN Obbicht

PENNINGMEESTER: H. van der Weijden, Dokter Leursstraat 14, 6041 KM Roermond.
Telefoon 04750-11283

ADMINISTRATIE: A. Duysters (Bureau) en L.Thissen (ledenadministratie). Adreswijzigingen, opgave nieuwe leden, inlichtingen over studiegroepen, enz. richten aan: Administratie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht. Tel.: 043-213671. Postgiro: 1036366, voor België: 000-1507143-54

BESTELLINGEN van Publikaties, (oude) Maandbladen en andere uitgaven: uitsluitend schriftelijk bij het **Publikatiebureau Natuurhistorisch Genootschap**, Groenstraat 106, 6074 EL Melick of door overmaking van de kosten van het gewenste (inclusief porto) op postgiro 429851 (voor België 000-1616562-57), onder vermelding van het gewenste

LIDMAATSCHAP: f 37,50 per jaar; jeugd-leden t/m 17 jaar, student-leden en 65+-leden f 20,-; bedrijven, verenigingen e.d. f 112,50

LOSSE NUMMERS: f 5,-; leden f 4,- (m.u.v. extra dikke en themanummers)

WENKEN VOOR KOPIJ-INZENDING

Diegenen die kopij willen inzenden voor het *Natuurhistorisch Maandblad* worden dringend verzocht zich zoveel mogelijk aan onderstaande richtlijnen te houden. De redactie ontvangt indien mogelijk naast een uitdraai op papier in tweevoud ook een **floppy-disk**.

INHOUD: in het *Natuurhistorisch Maandblad* verschijnen in de regel artikelen over de Biologie en/of de Geologie van Limburg waar enigerlei vorm van onderzoek aan ten grondslag heeft gelegen.

SAMENVATTING: alle artikelen worden besloten met een Engelstalige samenvatting ("summary"), voorzien van een Engelse titel; niet-Nederlandstalige artikelen bovendien met een Nederlandstalige.

TEKST: maximaal circa 5000 woorden. Nieuwe alinea's niet inspringen en titel en kopjes boven de hoofdstukken volledig in KAPITALEN en niet onderstrepen. Artikelen bij voorkeur inleveren op **floppy-disk** in WordPerfect-tekstformaat (bij voorkeur zonder aanduidingen voor "vet", "cursief", "onderstreept", "groot", "klein", "superscript" enz.) met geprinte tekst in tweevoud.

INLEIDING: elk artikel begint met een korte inleidende tekst (beknopte introductie).

LATIJSSE NAMEN van planten en dieren worden *gecursiveerd*, in de geprinte tekst aan te geven door er een slangelijs onder te plaatsen. Wetenschappelijke (latijnse) namen van syntaxa (plantengemeenschappen) dienen in de geprinte tekst te worden omcirkeld.

NEDERLANDSE NAMEN van planten en dieren beginnen met een hoofdletter. Naamgeving op uniforme wijze en volgens de meest recente naamlijsten.

FIGUREN: tekeningen, grafieken, kaartjes etc. op groot formaat aanleveren in direct reproduceerbare vorm, d.w.z. bij voorkeur in zwarte inkt; bij eventuele teksten en schaal-aanduidingen in de figuren rekening houden met verkleining. Scherpe (contrastrijke) zwart-wit- en kleuren-foto's op groot formaat (min. 13 x 18 cm) aanleveren. Ook (kleuren)dia's kunnen direct worden verwerkt. Figuren los bijvoegen (dus niet tussen de tekst opnemen); doorlopend nummeren en in de tekst in logische volgorde naar de figuren verwijzen. Figuurnummering in **arabische** cijfers. Figuuronderschriften bij elkaar op een aparte pagina.

TABELLEN: los bijvoegen (dus niet tussen de tekst opnemen); doorlopend nummeren en in de tekst in logische volgorde naar de tabellen verwijzen. Tabelnummering in **romeinse** cijfers. Tabelbovenschriften bij (= boven) de tabellen vermelden. Tabellen in WordPerfect uitsluitend met "tabs" aanmaken (dus niet met spaties of de tabelfunctie van WP).

NOTEN: één doorlopende nummering aanhouden en als gewone cijfers in de tekst opnemen (dus niet in superscript) en in de kopij omcirkelen. De bijbehorende noot-teksten gezamenlijk aan het einde van het artikel als gewone WordPerfect-tekst opnemen (dus niet m.b.v. de voetnoot-optie van WP).

LITERATUURVERWIJZINGEN in de tekst: alleen auteur en jaartal noemen. Bij twee auteurs beiden vermelden verbonden door "&", bij meer dan twee auteurs alleen de eerste gevolgd door "et al." cursief.

LITERATUURLIJST: bij elk artikel behoort een lijst van **geciteerde** literatuur. Ook hierin de latijnse namen van planten en dieren cursiveren en de latijnse namen van syntaxa omcirkelen. Geen witregels tussen de verschillende literatuurreferenties en niet inspringen. Een literatuurreferentie wordt telkens begonnen met auteur(s), jaartal en titel van het geschrift.

OVERDRUKKEN: 25 overdrukken worden gratis ter beschikking gesteld. Meer exemplaren volgens afspraak en tegen vergoeding.

VERANTWOORDELIJKHEID: voor de inhoud van getekende bijdragen zijn de auteurs verantwoordelijk.

BIJ DE VOORPLAAT

In het Jac. P. Thijsse-jaar 1995 herdenken we dat één van onze meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur, Dr. Jac. P. Thijsse, precies vijftig jaar daarvoor, in 1945, overleed.

Jacobus Pieter Thijsse werd op 25 juli 1865, nu 130 jaar geleden, in Maastricht geboren.

De laatste avond-bijeenkomst van Kring Maastricht in dit "gedenkwaardig" jaar 1995 op donderdag 7 december a.s. zal geheel in het teken staan van Jac. P. Thijsse.

Die avond wordt er in het Natuurhistorisch Museum Maastricht een *Thijsse-avond* georganiseerd door het Natuurhistorisch Genootschap in samenwerking met het Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht (CNME) en de Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie (IVN), afdeling Maastricht (zie blz. 273 en 291).

De afbeelding toont de in september jl. nabij Thijsse's geboortehuis aangebrachte herinneringsplaquette en het geboortehuis zoals dat er in de jaren veertig bijlag. Als achtergrond het handschrift van Jac. P. Thijsse.

INHOUD

MAASTRICHT EN
JAC. P. THIJSSSE 273

VERENIGINGSNIEUWS 274

A. Coops
"EEN EINDJE OM MET
JAC. P. THIJSSSE" 276

M. Coesèl
JAC. P. THIJSSSE EN
DE VERKADE-ALBUMS 279

R.E.M.B. Gubbels, J.T. Hermans
& R.F.M. Krekels
DE ZUIDELIJKE OEVERLIBEL
NA 93 JAAR WEER IN
NEDERLAND 284

KORTE MEDEDELING 291

BOEKBESPREKINGEN 291

De onthulling van de plaquette en presentatie van de wandelgids op vrijdag 29 september j.l. (v.l.n.r.: Bart Graatsma (auteur wandelgids), Wil de Jong (voorzitter CNME) en de wethouder voor Cultuur, Raymond Leenders) (foto: W. Graatsma).

Ton Coops neemt namens de Heimans en Thijssse Stichting uit handen van Tineke de Jong (auteur wandelgids) een van de eerste exemplaren van de wandelgids in ontvangst (foto: W. Graatsma).

Zo zegt Thijssse in zijn Verkade-album "Waar wij wonen" (1937) over zijn geboortestreek:

"Ik ben er nog altijd trotsch op, dat ik in Maastricht ben geboren. Die trots heeft nu niet zoo'n bijzonder stevigen grond, want ik was nog geen drie jaar oud, toen wij die stad weer verlieten. Maar de verhalen van mijn oudere broers en de onverflauwde lofspraken van mijn ouders bleven glans en glorie geven aan Maastricht en aan den Sint Pietersberg, aan Valkenburg en Meerssen. Een land van schoonheid en plezier. Toen ik nu veel later – ik liep al tegen de twintig en het lot had ons naar heel andere streken gebracht – als aankomend natuuronderzoeker naar Zuid-Limburg trok, had ik het gevoel van naar huis toe te gaan".

In een van zijn Verkade-albums ("Onze Groote Rivieren" uit 1938) beschrijft Jac.P. Thijssse een wandeling door de oude "groene" binnenstad van zijn geboorteplaats Maastricht. In het kader van het Jac.P. Thijssse-jaar heeft het dit jaar opgerichte Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht (CNME) het initiatief genomen tot de samenstelling en uitgave van een Jac.P. Thijssse-wandeling door Maastricht, getiteld "Onbekommerd" in de voetsporen van Jac.P. Thijssse", waarbij de tekst van het Verkade-album uit 1938 als leidraad is genomen (zie binnenzijde achteromslag november-nummer).

Om de herinnering aan Jac.P. Thijssse en bovenal het feit dat Thijssse in 1865, nu precies 130 jaar geleden, in Maastricht geboren werd, óók in zijn geboortestad Maastricht levend te houden, is op initiatief van en door het Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht, naast de uitgave van die Thijssse-wandeling, een herinneringsplaquette bij het geboortehuis van Jac.P. Thijssse gerealiseerd (zie de voorplaat van dit nummer). Op vrijdag 29 september j.l. vond de officiële onthulling plaats, tezamen met de presentatie van genoemde wandelgids.

De laatste avondbijeenkomst in (het Jac.P. Thijssse-jaar) 1995 van Kring Maastricht van het Natuurhistorisch Genootschap, waarvan Thijssse zo'n 30 jaar (tot aan zijn dood in 1945) lid is geweest, staat geheel in het teken van Jacobus Pieter Thijssse.

Op 7 december a.s. – de eerste donderdag-avond van de maand – wordt door Kring Maastricht in samenwerking met het Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht (CNME) en de Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie (IVN), afdeling Maastricht, in het Natuurhistorisch Museum Maastricht een Thijssse-avond georganiseerd waarbij iedereen van harte welkom is (voor het programma: zie blz. 291).

Bart Graatsma

VERENIGINGSNIEUWS

HET GENOOTSCHAP OP WEG NAAR 2000 (20)

"OVER CONTRIBUTIE, WAARNEMINGEN EN GENOOTSCHAPSWAARDE"

Toen ik ruim 6 jaar geleden werd gevraagd om het voorzitterschap van het Genootschap op me te nemen hoefde ik daar niet lang

over na te denken. Het was al een eer voor mij om van een dergelijk actieve club bestuurslid te zijn en het verzoek om nog intensiever mee te denken over het te voeren beleid was niet tot dovemansoren gericht. Zo dacht ik er toen over en zo denk ik er nog over.

Toch is er nogal wat veranderd in de laatste jaren. Je zou kunnen zeggen dat het Genootschap "volwassener" is geworden. Anderen

geven dit aan met de term "professioneler", weer anderen met "eigentijdsder". Hoe je het ook noemt, feit is dat de vereniging bruist van de activiteiten waardoor het er ook bestuurlijk niet gemakkelijker op is geworden. De roep naar professionele, vaste krachten voor bestuurlijke ondersteuning en ondersteuning naar Kringen en Studiegroepen wordt dan ook steeds vaker gehoord.

Met de groei van het Genootschap namen

uiteraard ook de kosten toe. Per lid besteedt het Genootschap thans op jaarbasis ongeveer f 100,-. Hiervan komt ongeveer f 80,- op het conto van het Maandblad. In de praktijk betekent dit dat ondersteunende leden die verder geen activiteiten in Genootschapsverband ondernemen, voor de f 37,50 contributie die ze betalen ruim tweemaal zoveel in geldelijke waarde terugontvangen. In dit kader ga ik dan nog gemakshalve voorbij aan de inhoudelijke waarde van het Maandblad, een waarde die ook op nationaal niveau hoog wordt ingeschat. Hiervan mogen o.a. de positieve recensies over Maandblad-artikelen getuigen zoals die bij voorbeeld in *De Levende Natuur* regelmatig worden gepubliceerd.

Financieel gezien verloopt het aanzienlijk stroever. Al is er weliswaar geen faillissement in zicht, toch kost het het bestuur ieder jaar meer moeite om de exploitatierekening in overeenstemming te brengen met de begroting. Bij mijn aanstelling als voorzitter had ik mij voorgenomen om de eerste voorzitter te worden die geen contributieverhoging zou hoeven door te voeren. Het succes van de vereniging heeft dit streven echter achterhaald. De laatste contributieaanpassing heeft plaatsgevonden in het jaar 1987. De bijdrage voor gewone leden werd toen verhoogd van f 35,- tot f 37,50. In zekere zin mag de continuïteit in contributie gedurende de afgelopen 9 jaar als een bestuurlijke prestatie van formaat worden beschouwd, zeker als men de inflatie, de ledengroei en de toegenomen activiteiten in ogenschouw neemt. Het bestuur heeft recentelijk echter noodgedwongen de Algemene Ledenvergadering het voorstel gedaan om de contributie voor gewone leden tot f 40,- te verhogen. Parallel hieraan is het verzoek aan de provincie gericht om te komen tot een structurele verhoging van de provinciale subsidie voor onze vereniging. Wat hebben waarnemingen met deze materie te maken? Bij het laatste Periodiek Overleg bleek eens te meer dat de meeste leden van het Genootschap nog steeds niet in de gaten hebben wat de waarde is van ons waarnemingenarchief. Bij de oprichting van de Stichting Natuurpublicaties heeft het Bestuur duidelijk twee dingen voor ogen gehad. Enerzijds was dit de beheersing van de kosten van publicaties door ze buiten de begroting van het Genootschap te houden. Anderzijds werd bij de Stichting de verkoop van gegevens ondergebracht. Steeds meer wordt dui-

delijk dat waarnemingen van planten en dieren het kapitaal van het Genootschap vertegenwoordigen. Kapitaal in de zin van geld, maar ook in de zin van een krachtig wapen bij de beïnvloeding van beleid. Uit de opbrengsten van de gegevensverkoop worden de uitgaven voor publicaties bekostigd. Niet alleen zijn we zodoende in staat regelmatig bijzondere nummers van het Maandblad uit te geven, ook zorgt de Stichting voor de financiering van specialistische boekwerken die op geen enkele andere manier zouden kunnen worden bekostigd. Genootschapsleden ontvangen bij alle publicaties een bijzondere korting. Zo komt het geld terug op de plaats waar het werk is geïnvesteerd, namelijk bij de waarnemer in het veld.

Continuïteit in de waarnemingenstroom is derhalve voor het Genootschap van levensbelang. Zonder deze inkomsten zou het aantal activiteiten drastisch moeten worden beperkt of zou moeten worden besloten tot een kostendekkende contributieverhoging. Of zoals de vice-voorzitter het uitdrukte: "De keuze is eenvoudig, of jaarlijks 80 waarnemingskaarten inleveren of jaarlijks een contributie van 80 gulden betalen". Het Genootschap is als geen ander in staat een volledig beeld te presenteren van flora en fauna in onze provincie. Wat dat betreft zijn we nagenoeg "professioneel". Belangrijk is dat het bestand wordt bijgehouden en dat we over enkele jaren nog steeds actuele verspreidingsoverzichten kunnen produceren. Dat noem ik "eigentijds". De boodschap van mij aan U zal duidelijk zijn. Zorg voor die gegevens, vul waarnemingskaarten in, investeer die tijd, verbreed je horizon met andere soortgroepen, steun alle studiegroepen en verknoei geen energie aan soortgevechten en protectionisme. Dan wordt het Genootschap pas echt "volwassen". Wat mij betreft mag dat resulteren in een databestand van twee miljoen in 2000. En dan pas heb je het over echte genootschapswaarde.

A. Lenders, voorzitter

NIEUWE FOLDER

Het Genootschap tikkert normaal gesproken niet zo aan de weg als het gaat om het werven van nieuwe leden. Dat we dat nu voor één keer heel uitdrukkelijk wel doen

heeft te maken met twee oorzaken. Enerzijds is dat de niet bepaald rooskleurige financiële situatie waarin de vereniging zich bevindt, anderzijds is dat het heuglijke feit dat we dank zij financiële steun van de provincie thans in staat zijn het Genootschap in een nieuwe wervende folder naar buiten toe te presenteren.

Het eerste aspect heeft ertoe geleid dat we de contributie met een gering bedrag hebben moeten verhogen. Hiernaast heeft u meer kunnen lezen over de achtergronden van dit besluit. We hopen in elk geval dat deze geringe verhoging niet zal leiden tot een leegloop van leden. Zelf heb ik alle vertrouwen dat de meeste leden de kwaliteit van vereniging en tijdschrift waarderen en dat ze begrip zullen hebben voor de situatie.

Omdat we de nieuwe folder niet aan onze leden wilden onthouden, onstond het idee om ieder lid middels het Maandblad kennis te laten nemen van het vouwblad. Naast de folder heeft het bestuur een informatiebrochure opgesteld waarin zich vooral de Kringen en Studiegroepen profileren. Zowel informatiebrochure als folder zijn binnenkort op alle vergaderingen en bijeenkomsten van Genootschapsafdelingen verkrijgbaar.

Uiteraard heeft het bestuur daarmee voor ogen om het ledenbestand fors uit te breiden. Niet dat we zullen groeien tot een vereniging met 10.000 of meer leden, daarvoor is het terrein van de natuurstudie waarschijnlijk te beperkt. Toch hebben we het gevoel dat we nog veel potentiële natuuronderzoekers missen en dat het huidige ledenbestand minstens moet kunnen worden verdubbeld. En wie kent de aankomende of reeds actieve natuuronderzoeker beter dan de natuuronderzoeker zelf. Vandaar dat we een beroep op u doen om binnen uw kennissen- of vriendenkring een nieuw lid te werven. Een aanmeldingskaart treft u bij de folder aan. Als ieder zijn genootschapsgevoel voor één keer laat spreken is de verdubbeling gerealiseerd. Mocht dit niet lukken dan moet men misschien overtuigd worden met een geschenkabonnement. En dan laat ik het aan u over of u die f 40,- door Sinterklaas of de Kerstman laat betalen. Vergeet in dat geval echter niet om ook uw naam en adres op de kaart te vermelden, zodat beiden weten naar wie de acceptgirokaart moet worden gestuurd.

A. Lenders, voorzitter

“EEN EINDJE OM MET JAC. P. THIJSSE”

A. Coops, Heimans en Thijssse Stichting, Hugo de Vries Centrum, Plantage Middenlaan 2c, 1018 DD Amsterdam

Voordracht, gehouden op 29 september 1995 in het Natuurhistorisch Museum Maastricht, voorafgaande aan de onthulling van een herinneringsplaquette bij het geboortehuis van Jac. P. Thijssse en de presentatie van een Jac. P. Thijssse-wandeling door Maastricht.

Als ik mij vanmiddag strikt houd aan de titel van mijn verhaal, dan komen we niet ver.

Wie de verhalen van Thijssse leest, over het doet er niet toe welke onderwerpen, heeft dat al gauw in de gaten.

Thijssse beschrijft terreinen, die over heel Nederland verspreid liggen, en hij schrijft ook over tal van vogels en planten, waarvoor de gemiddelde Nederlander in 1995 uren lang op stap moet om ze te zien.

En dan wordt “een eindje om” al gauw “een dagreis op excursie”.

En ik wilde eigenlijk maar tien minuten met Thijssse op stap. Nu is het gelukkig ook niet helemaal waar, dat Thijssse alleen maar over verre en bijzondere ervaringen schrijft. We moeten wel beseffen, dat hij gedurende zijn leven in verschillende mooie streken van ons land heeft gewoond. En in zijn tijd was je in iedere stad of dorp dicht bij de natuur. Dicht bij de natuur van de duinen bij Bloemendaal,

van het eiland Texel, van het polderland rond Woerden; ja zelfs vanuit Amsterdam was je in Thijssse's tijd binnen tien minuten midden in de natuur.....

Voor het waarnemen van veel natuurverschijnselen, waar Thijssse over schrijft, hoeven we ook nú echt niet zo ver op stap.

U hóéft niet naar Groningen. Ja, wel als u per se de Brandganzen langs de waddenkust wilt zien foerageren.

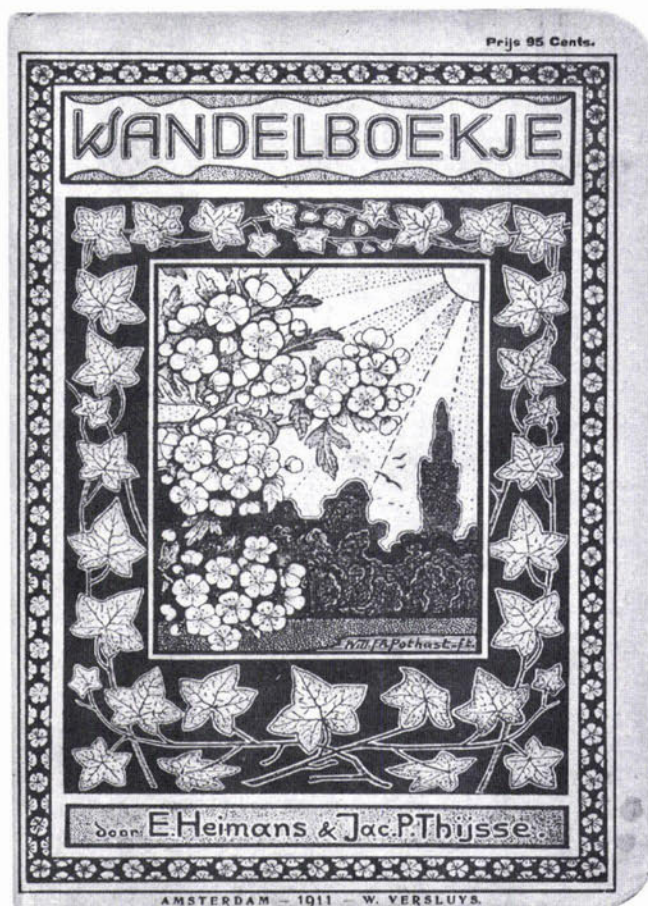
En ik móét niet naar Zeeland. Wél, natuurlijk, om de Herfstschroeforchis te aanschouwen, als ik daarop mijn zinnen heb gezet.

Maar als ik dat er nu niet voor over heb - je kunt tenslotte ook niet alles wensen - dan blijft er in eigen omgeving nog genoeg over om je (met of zonder boek van Thijssse in de hand) te verbazen. Of als je dat wilt je kennis van de natuur te vergroten.

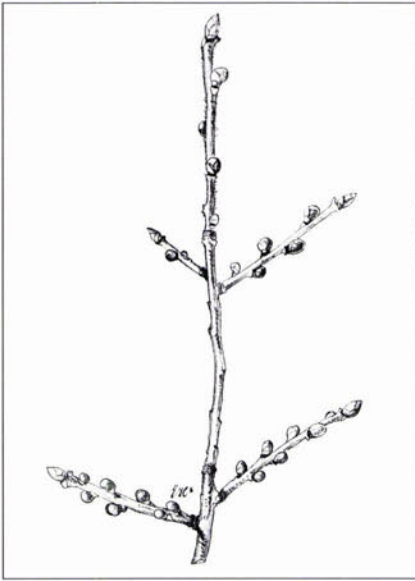
Tal van vogels komen in of boven de stad. Heel wat planten zijn óók tussen de straatstenen interessant, en zeker langs de oevers van de Maas in en bij Maastricht. Het komt allemaal gewoon naar ons toe, maar alleen als we het met het geduld en het opmerkingsvermogen van een Thijssse willen opwachten.

Een paar jaar geleden is er een boek verschenen over exotische, verdwaalde dieren, die binnen de gemeente Amsterdam voorkomen, en die daar soms een tijd lang blijven hangen. Het boek heeft de veelzeggende titel: “Er zwemt een haring in het IJ”. Al die haringen, Chinese krabben en noem maar op zijn natuurlijk opmerkelijke vondsten, en dan moet daar direct iemand worden opgezet om er een gedegen inventarisatie van te maken. Al zou ikzelf dat nooit doen. Maar ik ben dan ook geen Amsterdammer. Ik loop liever in het vroege voorjaar een paar Amsterdamse grachten om, om te zien dat direct na de vorst, soms al in januari, die karakteristieke Amsterdamse iepen in bloei komen.

Dat is voor mij nog altijd een indrukwekkende ervaring, die ik nog niet zo heel lang koester. Maar toen ik zo'n 30 jaar geleden in Amsterdam kwam te werken op het kantoor van Natuurmonumenten, wist ik natuurlijk dat de bomen langs de Herengracht, die je

Omslag van het beroemde “Wandelboekje voor Natuurvrienden” dat elf herdrukken beleefde (1900; 5e druk 1911).

Iep: twijgen met (ronde) bloemknoppen en de bladknop aan het einde (tekening Eli Heimans, 1897).

Muurbloem met Oranjetip (tekening Jac.P. Thijsse, 1897).

door het raam kon zien, iepen waren. En dan ineens, in februari, kwamen de takken, die vlak voor het raam hingen, vol met kleine, roze-achtige bolletjes. De bloemen van de iep. Het duurde nog geen week. Toen werden die bolletjes kleine propjes groen. De vruchten van de iep. En weer later, toen er al volop blad aan de iepen zat, lagen de grachten bezaaid met bruine, vliezige vruchtjes, die van de takken waren gewaaid. Vroeger nooit op gelet of misschien nooit gezien!!

Alle bomen (boomsoorten) hebben bloemen en vruchten. In het voorjaar zijn de kaarsen van de kastanje prominent aanwezig. Wie kent ze niet. De gele trossen van de esdoorns zijn al even opmerkelijk. Heel feestelijk. Maar dat geldt lang niet voor alle bomen. Omdat ze zo hoog zijn, en de bloei bijna altijd bovenin plaatsvindt, blijft een heleboel bloei verborgen. Je moet daarvoor de boomkruinen naar je toe halen, als het ware. Thijsse liep dan ook bijna altijd met een kijker, ook als hij "een eindje om" ging.

Hebt u wel eens de bloemen van een spar gezien, van een douglas? Een lariks? Of, laten we het bij inheemse soorten houden, de katjes van een gewone eik, of een gewone beuk? Die bloeien namelijk lang voor we in de zomer en herfst opmerkelijk worden op de eikels en beukenootjes, eigenlijk

direct na het uitlopen van de eerste bladknoppen van de eiken en beuken. Een paar weken geleden is van de hand van Thijsse een boek verschenen over "Eik en Beuk". Het is een boek over een paar heel gewone (nou ja, wat is gewone) bomen. Thijsse schreef het zo'n zestig jaar geleden als tekst voor een Verkade-album, maar die tekst verdween in een kast, en kwam pas een paar jaar geleden boven water. Ik heb die

tekst goed gelezen, en daarbij vielen een paar zaken op. Allereerst dat Thijsse een groot opmerkingsvermogen had. Hij bezat de gave van niet zo velen om aan schijnbaar simpele zaken een interessante achtergrond te ontgutselen. Verder had hij de gave om daarover op een onderhoudende wijze te vertellen. In de derde plaats kon hij - als hij zijn indruk-

Jac.P. Thijsse met kijker en notitieboekje in 1910 op Lindeheuvel, Bloemendaal (foto: eigendom Heimans en Thijsse Stichting).

den gaauw de stengel recht op staan en breed jek rug en
 en de vruchtbladen jek open met overlengende of
 zelfs door een groenke luchtstroom rug en heel
 gaauw kan nog groeien op de donkerste plekken van het
 de grasvelden. De meeste andere planten hebben voor het
 van het licht en dat is in het beukenbosch alleen
 royaal tot einde Mei. We hebben in het bosch onder de
 enkele lentemaanden groeien & bloeien en enkele andere
 in den zomer met weinig licht kunnen stelen. De bloe-
 ook de Maagdepalm, maar dan toch liefst naar
 aby open plekken in Tiverste, in de Achterbaach ten
 mooie kruipplantje dat ook lamelyke detroyls in
 en mooie blauwe bloemen, die al in April ontbloe-
 voorschyn komen in de kerst en zelfs het wel eens te
 bloeien] Als het heel goed wil dan krygt die ma-
 an het echte Boschvriooltje, dat eigenlyk ook een altyd
 thuis. Of in al dit Boschvriooltje op geenerlei roffje

Fragment uit een manuscript van Thijssse bestemd voor het
 Verkade-album "Eik en Beuk" (1934/1995).

ken had geordend - daarover een interessant
 verhaal schrijven. Dat kunnen we ook nu nog
 vaststellen, als we bijvoorbeeld een paar van
 zijn albums lezen.

Van Eik en Beuk heb ik het handschrift mo-
 gen ontcijferen, en daarbij bleek, dat Thijssse
 nog een vierde talent bezat: wat hij noteer-
 de, was in één keer goed. Je vindt in zijn ma-
 nuscript dan ook zelden een doorhaling.
 Thijssse was wat dat betreft te vergelijken met
 Mozart, die naar men zegt ook de muziek, die
 hij in zijn hoofd had in één keer, en met vaart
 op papier zette. Welnu, Thijssse is in dat op-
 zicht onze Mozart. Hij moet het ook met een
 zekere vaart hebben opgeschreven, want hij
 schrijft ook heel enthousiast, waardoor je
 geboeid blijft lezen.

Een dan is er nog een vijfde gave, die we haast
 postuum zouden kunnen noemen, en dat is
 het feit, dat zijn verhalen, bijvoorbeeld die
 over de Eik en de Beuk, in vele opzichten nog
 up to date zijn.

Zodat we ook nu nog het nodige van Thijssse
 kunnen leren. Dat alles heeft te maken met
 "het eindje om" van onze titel. Het is immers
 vaak zo, dat ons tal van dingen in onze direc-
 te omgeving gewoonweg niet opvallen.

Dat komt misschien, omdat we er nooit op
 gewezen zijn hoe onderdelen van onze na-

tuur in werkelijkheid functioneren.

Dat is niet alleen een kwestie van weten,
 maar ook van geïnformeerd willen worden.
 Die informatie kan van anderen komen; maar
 ook van onszelf, namelijk door gewoon goed
 te kijken, te luisteren enz.

De ecologische zonering, zo vol betekenis
 voor het groenbeheer in een stad als Maas-
 tricht, is natuurlijk ook heel interessant voor
 ons "eindje om". Dan moeten dus brede ber-
 men, plantsoenen en groenstroken, net zo-
 als parken, veilig te bereiken zijn voor wandelaars.
 Zoals er stadsrondwandelingen zijn
 langs de historische panden in de binnenstad
 zouden er groene circuits moeten zijn in de
 wijken, die niet alleen bedoeld zijn als hondenuitlaatgebied,
 maar vooral om een rondwandeling te stimuleren langs de interessante
 natuurlijke mogelijkheden, die in uw rapport* zijn opgesomd. Thijssse, die in zijn tijd al
 een pleidooi hield voor het scheppen van heemtuinen en -parken, zou er enthousiast
 over zijn, als hij nu uw ideeën had kunnen beluisteren voor het penetreren van de stad
 met ecologische verbindingen. Zo'n ecologische structuur zou hij natuurlijk een andere
 naam geven, misschien wel "groene eindjes om" of "natuurwandelstroken" of zoiets,

maar dat doet er niet toe. Iedere tijd heeft zijn eigen jargon.

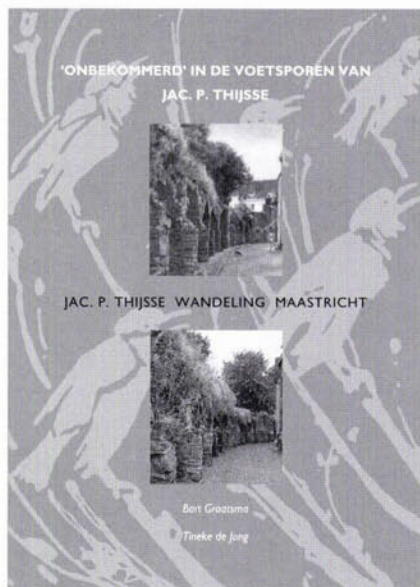
Thijssse zou er ook voor pleiten, dat er informatie zou zijn over dat "ecologische groen", gemakkelijk beschikbaar voor de wijkbewoners. Informatie per groencircuit en liefst aangepast aan het seizoen. Graag ook persoonlijk overgedragen, bijvoorbeeld door mensen met een zekere natuurlijke gave om de dingen aantrekkelijk te vertellen. Een mooie taak voor mensen, die na hun arbeidsjaren nog een nuttige functie willen vervullen voor hun mede-Maastrichtenaars. Waarom ook niet.

Tenslotte nog dit. Ik ben me wel bewust, dat ik het "eindje om" vanmiddag probeerde te lopen binnen de stedelijke sfeer. De werkelijkheid is vaak anders, want iedereen, die "een eindje om" wil, probeert dat buiten te doen, als het kan natuurlijk vanuit de woning. Maar dat is niet iedere stadsbewoner gegeven. Hij of zij gaat dus "een blokje om". Dat kan een wereld van verschil betekenen.

Waar het echter bij Thijssse altijd om gaat, is de opmerkzaamheid, of zoals hij het noemde: de natuursport, een term die we nu niet meer gebruiken.

Je hoeft daarbij ook niet te denken aan een amechtig hijgende lange-afstands-jogger, nee, in de zin van Thijssse is een sportief "eindje om" nooit ver weg.

*) Taken Landschapsplanning bv. Roermond, 1995. Ecologische zonering. Basis voor het beheer van het openbaar groen. Gemeente Maastricht, Dienst Publieke Werken en Sport.

Publikatie Jac. P. Thijssse-wandeling
 Maastricht (1995).

JAC. P. THIJSSE EN DE VERKADE-ALBUMS

Marga Coesèl, *F. Halsplantsoen 30, 1399 EW Muiderberg*

Waarschijnlijk heeft geen reclame-actie in Nederland zoveel en zo langdurig succes gehad als de plaatjesalbums van de firma Verkade uit Zaandam. Het succes van deze actie werd in hoge mate bepaald door de natuurkenner Jac. P. Thijssse die de inhoud van het merendeel van de albums verzorgde. Verkade en Thijssse vormden een unieke combinatie. Hun gezamenlijk produkt, de schitterend uitgegeven verzamelalbums, stimuleerde niet alleen de omzet van de fabrikant, maar bevorderde tegelijkertijd op speelse wijze de belangstelling voor de natuur en het landschap in Nederland. Nadien was er geen reclame-actie die op zo'n ideale manier kennis en kunst wist te combineren met commercie.

HOE HET BEGON

Verkade was kort na 1900 begonnen met het bijsluiten van plaatjes bij de verpakte artikelen. Het maken van reclame was in die tijd nog zeer ongewoon en de concurrentie beweerde dan ook prompt dat goede koek geen prentjes behoefde voor de kinderen, maar Verkade ging rustig door met de actie, want de produkten vonden gretig aftrek. Omdat de losse plaatjes gemakkelijk zoekraakten liet Verkade albums vervaardigen waar het publiek zelf de plaatjes kon opbergen; insteken wel te verstaan, het plakken kwam pas later. Nadat tussen 1903 en 1905 drie albums zonder tekst verschenen waren, de zogenoemde Sprookjesalbums, besloot de firma door te gaan met deze vorm van reclame, maar wel anders en vooral beter. De familie Verkade was zelf niet tevreden over de kwaliteit van de uit Duitsland afkomstige plaatjes en vond het bovendien een bezwaar dat de inhoud van de albums zo onsamenvattend was.

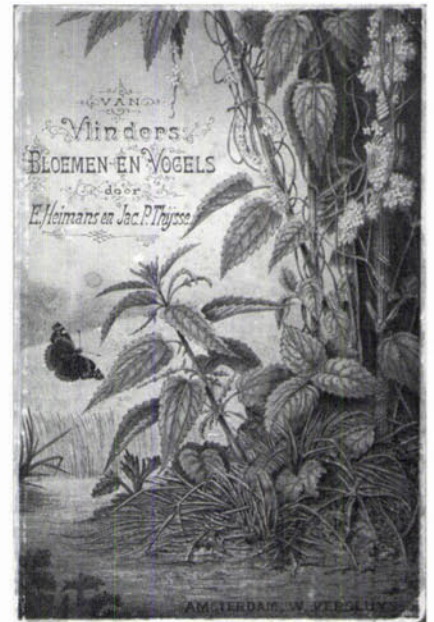
De Verkade's hadden eigenlijk geen notie van reclametechniek, want die moest nog ontwikkeld worden, maar zij waren creatief en hadden een fijne neus voor wat er in de lucht hing. Het was, volgens eigen zeggen, op een voorjaarsavond in 1905, dat zij 'gezellig tegenover elkaar zittende' aan de praat raakten over hun albums en op het idee kwamen een serie plaatjesboeken uit te geven over één

onderwerp, een thema dat zou aanspreken bij een groot publiek. Want, zo meenden de gebroeders Verkade idealistisch: het geld dat zij voor reclame wilden uitgeven kon tegelijkertijd nuttig besteed worden aan verbrediging van kennis onder het volk.

THEMA: DE INHEEMSE NATUUR

De keuze van het thema was niet moeilijk: de inheemse natuur, en alles wat groeit en bloeit stond rond de eeuwwisseling sterk in de belangstelling. Om te beginnen werd de amateurbioloog Jac. P. Thijssse gevraagd de tekst te schrijven. Thijssse genoot op dat moment al enige faam door een serie boekjes over de natuur die hij samen met zijn vriend, E. Heimans, had geschreven (figuur 1). Bovendien trok Thijssse de aandacht met zijn columns in het Algemeen Handelsblad. Thijssse had stof te over, maar hij aarzelde in 1905 of hij het voorstel van Verkade zou accepteren: kon hij als gerespecteerd leraar van de Amsterdamse kweekschool wel meewerken aan een reclameactie?

Thijssse, als pedagoog, begreep echter goed dat de plaatjesalbums een unieke kans boden om de kennis der natuur te verspreiden onder het grote publiek. Verkade gaf hem bovendien de garantie dat de reclame op discrete wijze gevoerd zou worden en daarom ging

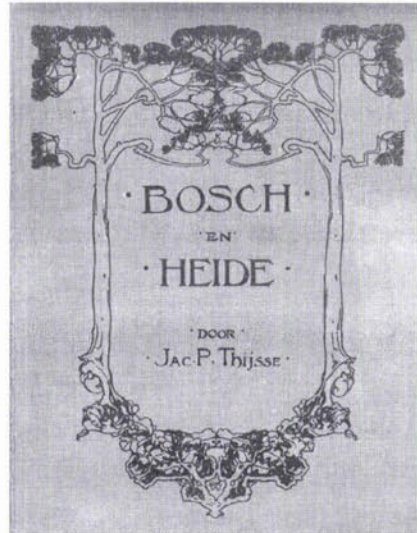
FIGUUR 1. "Van Vlinders, Bloemen en Vogels" (1894), de eerste van een serie eenvoudige boekjes over levensgemeenschappen van gewone (inheemse) planten en dieren en ook de eerste gezamenlijke publikatie van E. Heimans en Jac. P. Thijssse.

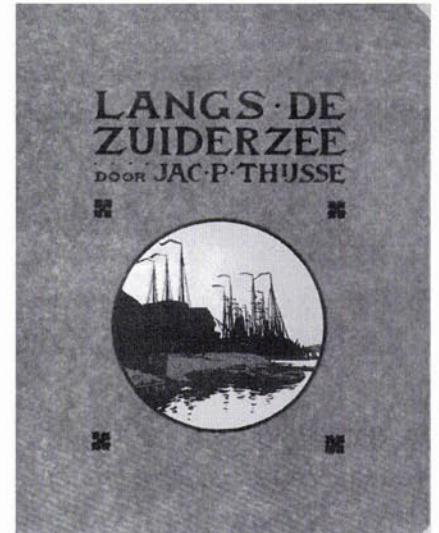
FIGUUR 2. L.W.R. Wenckebach (1860-1937), illustrator van het eerste uur.

FIGUUR 3. *Lente* (1906), het eerste van de vier jaargetijden-albums en het eerste Thijsse-album.

FIGUUR 6. *Bosch & Heide* (1913), één van de vier landschapstypen-albums.

FIGUUR 7. *Langs de Zuiderzee* (1914), één van de vier reisalbums.

**AANWIJZINGEN
VOOR VERZAMELAARS VAN
VERKADE'S PLAATJES**

Het Verkade's Album „TEXEL“ kan, behalve de groote titelplaat, 132 kleine plaatjes bevatten, die genummerd zijn van 1-132 en 14 groote platen genmerkt A-N.

De kleine plaatjes worden gedrukte minstens een jaar, van October 1927 af, verpakt bij de Verkade's Artikelen, waarvan men hierachter een opgave vindt.

Om praktische redenen konden bij sommige artikelen geen plaatjes verpakt worden. Daarbij zijn bonns voor plaatjes gevoegd.

De groote platen zijn te bekomen door inruiling van kleine plaatjes of bonns.

Voor 3 kleine plaatjes of bonns geven wij één groote plaat in ruil, terwijl ook omgekeerd voor één groote plaat 3 kleine plaatjes in ruil kunnen worden verkregen.

RUILEN

Bons en „dubbel“ plaatjes kunnen bij ons (of aan de ruilkantoren te Rotterdam, den Haag, Utrecht, Tilburg en Groningen) worden ingruild tegen ontbrekende nummers. Men kan ons daartoe de te ruilen plaatjes of bonns zenden als brief, in glazen enveloppe, met begeleidend schrijven, of licht nauwkeurig ingevuld op de door ons bij alle ruilzendingen verstrekte ruilaanvraag-formulieren.

Adresseer Uw brieven enz. aan:
VERKADE'S FABRIEKEN, Afd. ALBUMS,
te ZAANDAM.

Zet vooral duidelijk Uw NAAM en VOLLEDIG ADRES zoowel op Uw brief en ruilaanvraag-formulier, als op de enveloppe.

FIGUUR 4. Bij elk album werd ook informatie meegeleverd omtrent het sparen en bijbestellen en ruilen van de gekleurde plaatjes.

Thijsse accoord. Spijt van zijn beslissing heeft hij nooit gehad.

Voor de illustraties ging Verkade eveneens op zoek naar kwaliteit. Grafici en schilders van naam werden gevonden in de eigen familie- en kennissenkring, waar kunst een belangrijke rol speelde. Omdat Jan Voerman, de bekende IJsselschilder die getrouwd was met Anna Verkade, zelf geen tijd had, werd hun oudste zoon, de toen pas 15-jarige Jan Voerman jr. ingeschakeld, die uiteindelijk aan vrijwel alle Verkade-albums zou meewerken. Voerman jr. was net als zijn vader een groot natuurliefhebber, met een voorliefde voor het landschap en wilde planten.

Het werk van de tweede illustrator, Jan van Oort, specialist op het gebied van vogels,

**VERKADE'S
ARTIKELN**
waarbij een plaatje verpakt wordt

BESCHUIT

Groote Ronde beschuit . . . p. bus . v. 25 st. 28 ct.
Kleine Ronde beschuit . . . p. bus . v. 25 st. 17 „
Lange Choc. beschuitjes . . . p. blikje v. 50 st. 28 „
Lange Choc. beschuitjes . . . p. blikje v. 28 st. 12 „
Haagsche Beschuitjes . . . p. bus 20 „
Zakjesbeschuit p. zakje 10 „

KOEK

Prima Honingontbijtkoek in carton 30 „
Prima Suceadekoek in carton 45 „
Prima Gemberkoek in carton 45 „
* met 3 plaatjes.
Prima Zaansehe Kruidkoek 45 „
Honingontbijtkoek in perkamenten zak 25 „
Suceadekoek in perkamenten zak 30 „
Gemberkoek in perkamenten zak 30 „
Honingontbijtkoek in papier 11, 15, 20 „
Kleine Gemberkoek in papier 13 „

DIVERSEN

Korsten, per pakje 10 „
Taal-Taal, per pakje 10 „
Pancermee, in pakjes 25 „
Speculaas, p. blikje 30 „
Citronella „ 30 „

WAXINE LICHTEN

Waxine Nachtricht, per doos 30 „
Waxine Theelicht, per doos 30 „
Waxine Bouillorlicht, per doos 30 „
Waxine Voedselwermlicht, per doos 30 „
Waxine Schemerlicht, per doos 30 „

Fa. VERKADE & COMP.
— ZAANDAM. —

FIGUUR 5. Het directe contact tussen fabrikant en consument bleek een prima vorm van klantenbinding.

vormde hierop een mooie aanvulling.

De derde illustrator van het eerste uur was L.W.R. Wenckebach (figuur 2), die net als beide andere kunstenaars sterk beïnvloed was door de schilders van de Haagse School. Wenckebach vervaardigde voor Verkade niet alleen aquarellen, maar ook schitterende pentekeningen en boekomslagen.

In het voorjaar van 1906 verscheen het album **Lente** (figuur 3), het eerste deel van een serie over de vier jaargetijden. Het succes van het album was nog boven verwachting, zodat er ijlings herdrukken gemaakt moesten worden. Ondertussen verschenen nieuwe albums met de regelmaat van de klok: **Zomer** in 1907, **Herfst** in 1908 en **Winter** in het jaar daarop: ware kunstwerken en dat voor

de prijs van twee kwartjes (figuur 3).

Een groot deel van het publiek kocht de plaatjesboeken overigens niet vanwege de kunst of uit belangstelling voor de natuur, maar om de sport van het verzamelen. Het sparen, ruilen en inplakken van de gekleurde plaatjes bleef voor velen het aantrekkelijkste onderdeel van de albums (figuur 4). Ondertussen leerden groot en klein spelenderwijs allerlei planten en dieren kennen en dat was nu precies wat Thijsse en de Verkade's gehoopt en verwacht hadden.

De albums leverden de fabriek heel wat werk op. Reeds in 1908 kwamen er dagelijks 150 tot 200 ruilaanvragen binnen. Dit directe contact tussen fabrikant en consument bleek een prima vorm van klantenbinding (figuur 5). Dus gingen Verkade en Thijsse door met het maken van nieuwe albums, al raakte het reclameaspect steeds meer op de achtergrond. **Blonde Duinen**, dat in 1910 verscheen, was het eerste deel van een serie over landschapstypen. Het opende met de onovertroffen zin: 'Ik had aan veertig jonge meisjes ieder een konijnschedeltje beloofd.' **Blonde Duinen** werd gevolgd door **De Bonte Wei** (1911), **Het Naardermeer** (1912) en **Bosch en Heide** (1913; figuur 6), stuk voor stuk weer juweeltjes van tekst, illustratie en typografie.

'GESNEDEN KOEK'

Thijsse schreef vlot: als hij begon had hij het concept al in zijn hoofd. Zijn ideeën baseerde hij deels op een uitgebreide en parate ken-

nis van de literatuur, maar vooral op eigen waarnemingen. Het is bij het lezen van de albums van Thijsse net alsof hij naast je zit. Zo enthousiast vertellend over de natuur dat je haast vanzelfsprekend geïnteresseerd raakt in planten en dieren. Thijsse drong nooit iets op, maar wist op onnavolgbare wijze wetenswaardigheden te verwerken in jeugdherinneringen en persoonlijke ervaringen. De albums geven daarmee onbedoeld een goed beeld van Thijsse zelf: onbekommerd en grenzeloos optimistisch, een levensgenieter met een veelzijdige belangstelling, en zeker geen eenzijdig natuurliefhebber of drammerige natuurbeschermer. De plaatjes, die steeds in nauw overleg met Thijsse totstandkwamen, sloten verrassend goed bij de tekst aan.

Is het een wonder dat de uitgave van een nieuw Thijsse-album steeds weer een feest was? En dat het publiek rollen beschuit en pakken koek verorberde om zo spoedig mogelijk de 144 plaatjes compleet te hebben? Kinderen smeekten hun ouders om koek en nog eens koek. Het is best mogelijk dat er verband bestaat tussen de succesvolle reclame-actie van Verkade en de uitdrukking: 'Dat gaat erin als gesneden koek', die omstreeks die tijd in omloop kwam.

REISALBUMS

Na de acht albums over planten en dieren leek er behoefte aan enige afwisseling. Verkade begon daarom in overleg met Thijsse aan een serie over landschappen, de zogenoemde reisalbums: verslagen van tochtjes, die Thijsse eerst zelf te voet of op de fiets had gemaakt (figuur 8). Deze nieuwe serie begon met **Langs de Zuiderzee** (1914; figuur 7), gevolgd door **De Vecht** (1915). Edzard Koning had inmiddels de plaats van Jan van Oort als illustrator ingenomen. Koning was een vakkundig topograaf en gespecialiseerd in het schilderen van landschappen.

Het werd in die jaren in verband met de mobilisatie steeds moeilijker voor Thijsse om nog een rustig plekje in Nederland te vinden. Nadat in 1916 zijn album **De IJssel** over de Gelderse IJssel was verschenen, kwam het jaar daarop – voor het eerst sinds 1903 – geen nieuw Verkade-album uit, maar in 1918 lag er weer een gereed, **Friesland**. Het album Friesland, waarvoor in die tijd een gulden moest worden neergeteld, werd later een van de meest gezochte albums op de an-

FIGUUR 8.
De tochten die Thijsse in zijn reisalbums beschreef, werden door hem eerst zelf te voet of op de fiets voorverkend: Jac. P. Thijsse, samen met zijn echtgenote rond 1910 in het Koninginneduin (foto: eigendom Heimans en Thijsse Stichting).

tiquarische markt, maar vlak na de eerste wereldoorlog werden er slechts 16.000 exemplaren van verkocht, een dieptepunt.

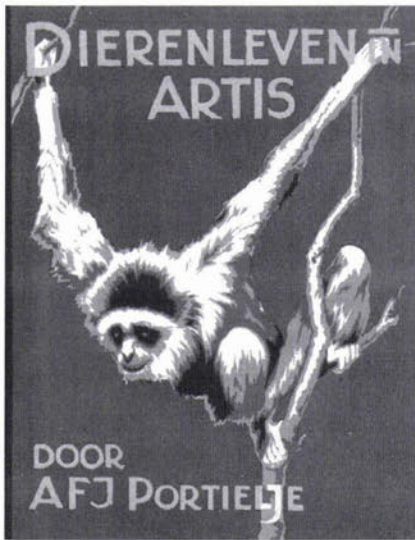
In december 1918 schreef Verkade aan Thijsse: 'Wij zien er geen licht meer in en wij geloven niet dat wij ooit meer met de plaatjes zullen kunnen beginnen'. Thijsse, die elke gelegenheid aangreep 'om er eens lekkertjes tussen uit te gaan', moest tot zijn spijt de voorbereidingen voor het album **Twente** stopzetten. Door de slechte economische omstandigheden durfde Verkade het ook een aantal jaren later nog niet aan de serie te hervatten, hoewel diverse andere fabrikanten, zoals de firma's Van Nelle, Ringers en Tiktak, in die jaren wel met succes plaatjesalbums uitgaven. Geen van die boeken kreeg uiteindelijk zo'n bekendheid als de albums van Verkade.

EEN NIEUWE FASE

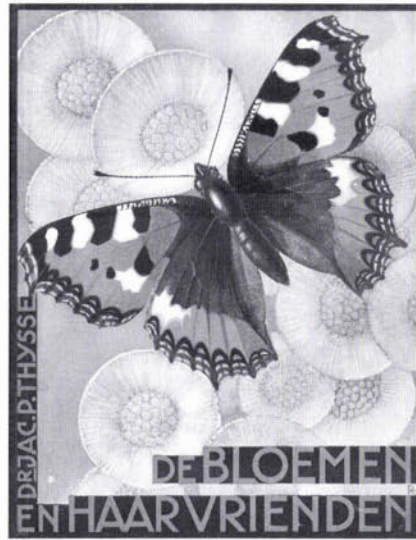
Halverwege de jaren twintig besloot Verkade, na een ontmoeting met de schilder Jac. P. Koeman, de serie albums te hervatten. Koeman zou niet alleen voor illustraties zorgen

maar ook voor de coördinatie van het werk. Met hem begon een nieuwe fase in de geschiedenis van de Verkade-albums. In 1925 verscheen **Mijn Aquarium**, geschreven door A.F.J. Portielje, inspecteur van de levende have in Artis, en dierenkenner bij uitstek. Het album werd direct zo'n succes dat zelfs de handel in aquaria steeg. Van Portielje verschenen tot het begin van de tweede wereldoorlog in totaal vier albums, waarvan vooral die over Artis (**Dierenleven in Artis** en **Apen en Hoefdieren in Artis**) zeer populair waren (figuur 9). Daarnaast gaf Verkade in deze periode nog drie albums over planten uit, geschreven door A.J. van Laren, de hortulanus van de Amsterdamse Hortus (**Kamerplanten** (1928), **Cactussen** (1931) en **Vetplanten** (1932)), en twee albums van de spoorwegambtenaar H.E. Kuyman, namelijk **Hans de Torenkraai** (1935) en **De Boerderij** (1936). Van de oorspronkelijke illustratoren was in die jaren alleen Jan Voerman nog bij de albums betrokken, nu bijgestaan door vader en zoon Cornelis en Henricus Rol.

Thijsse zat ondertussen ook niet stil: naast zijn werk als leraar en zijn talrijke nevenfuncties, vond hij steeds weer tijd voor Verkade.

FIGUUR 9. *Dierenleven in Artis* (1939), één van de vier albums van de hand van Portielje.

FIGUUR 10. *Het album De Bloemen en haar Vrienden* (1934).

FIGUUR 11. *Het album Onze Grote Rivieren* (1938).

FIGUUR 12. *Aankondiging bij het verschijnen van het Verkade-album Onze Grote Rivieren* (1938).

Tussen 1925 en 1940 verschenen van hem nog zes albums. Als eerste **De Bloemen in onzen Tuin** (1926), in 1927 gevolgd door **Texel**, het eiland waar hij twee jaar van zijn leven met veel plezier had gewoond. Thijssen liet zien dat er op dat 'schapeneiland' wel degelijk wat te beleven viel en zo werd Texel ontdekt door beschuitetend Nederland. In 1929 verscheen Thijssen's album **Paddenstoelen** en in 1934 **De Bloemen en haar Vrienden** (figuur 10). Uit brieven van Thijssen aan de firma Verkade blijkt dat hij in die jaren rondliep met, soms al vergevorderde, plannen voor albums over onderwerpen als De Alpen en Kleuren van Dieren; albums die er nooit gekomen zijn, omdat Verkade op dat

moment aan ander werk de voorkeur gaf. In zijn latere werk gaf Thijssen blijk van zijn toegenomen kennis en inzicht. Dit is goed te merken in **Waar Wij Wonen** (1937) en **Onze Grote Rivieren** (1938, figuur 11 en 12), twee albums over het ontstaan en het karakter van het Nederlandse landschap. In deze delen besteedde Thijssen veel aandacht aan het menselijk bedrijf waar hij zeer door geboeid was. Het zal velen verbazen dat Thijssen, dé grote natuurliefhebber, het belang van de mens primair stelde, zelfs als dit ging ten koste van natuurgebieden. Thijssen geloofde heilig in de technische en economische vooruitgang en sprak daarom nooit verbitert over wat verloren was, maar vermeld-

de alleen opgewekt wat behouden bleef of nieuw verworven werd. Hoewel hij zich wel degelijk zorgen maakte over terreinen die bedreigd werden, bleef hij hoopvol voor de toekomst.

VERSCHIL IN STIJL

Als we terugkijken op de albums van Thijssen en die van de overige auteurs dan zien we opvallende verschillen. De boeken van Portielje, Van Laren en Kuylman zijn niet, zoals die van Thijssen, gericht op de zogenaamde vrije of wilde natuur, maar meer op de door de mens gereguleerde natuur van huis en erf, planten- en dierentuin. Terwijl Thijssen vrijwel uitsluitend schreef over de inheemse natuur, bespraken met name Portielje en Van Laren ook veel exotische planten en dieren. Hoewel echte natuurliefhebbers telkens teleurgesteld waren als er een album verscheen dat niet door Thijssen was gemaakt, kun je niet stellen dat de albums van die andere auteurs het publiek werden opgedrongen. Integendeel, van Mijn Aquarium werden ruim 80.000 stuks verkocht en van alle latere Verkade-albums nog meer. Portielje's *Dierenleven in Artis* bereikte het record met ruim 155.000, gevolgd door *Cactussen* van Van Laren en *De Boerderij* van Kuylman. Het is echter opvallend dat, hoe populair de albums van Portielje, Van Laren en Kuylman in de crisisjaren ook waren, zij na de bevrijding nooit werden herdrukt, terwijl dat wel het geval was met de albums van Thijssen.

In 1940 verscheen het tweede album van Portielje over *Artis*, maar daarna werd de productie in verband met de Duitse bezetting stopgezet. Er waren op dat moment ruim twee miljoen boeken verkocht. De nauwe band tussen Verkade en de inmiddels bejaarde, maar immer actieve Thijssen bleef tijdens de oorlog bestaan. De laatste brief die Thijssen schreef, was gericht aan Verkade om hem te bedanken voor een kerstpakkiet. Thijssen schreef deze brief op 7 januari 1945, een dag voor zijn dood.

BLIJVENDE BELANGSTELLING

Na de bevrijding besloot Verkade de uitgave van de albums niet te hervatten. Zowel de

honoraria voor auteurs en illustratoren als de kosten van het ruilbureau vormden een te zware belasting. Dit betekende geenszins dat de Verkade-albums en Thijsse in de vergetelheid raakten. In 1965 bracht Verkade, ter herdenking van Thijsse's 100e geboortejaar, het album **Vogelzang** uit, Thijsse's 19e album, naar een gereedliggend manuscript uit 1938. Het album dat geïllustreerd was met foto's van diverse fotografen, werd een groot succes.

Aan het eind van de jaren zestig vond net als rond de eeuwwisseling een sterke opbloei plaats van de belangstelling voor de natuur, met als gevolg onder meer een hausse in natuurboeken. De vooroorlogse Verkade-albums, al die tijd bewaard op een ereplaatsje in de boekenkast, brachten nu exorbitante prijzen op.

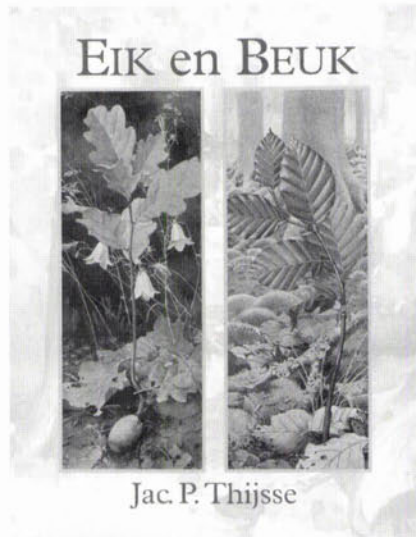
De tijd bleek rijp voor herdrukken. Bij Zomer en Keuning ging in 1975 'een uitgeverswens in vervulling' bij de facsimile-uitgave van de vier jaargetijden albums. De boeken verschenen met een geleide van Kees Hana, die, zoals hij zelf zei, hier en daar voorzichtig een kleinigheidje in de tekst gladstreek, en de situatie rond 1975 'bijpraatte'. De eerste druk van deze heruitgave was al voor de verschijning uitverkocht. Bliksemsnel moest een tweede en zelfs een derde serie vervaardigd worden.

Het was duidelijk: de Verkade-albums gingen er weer in als gesneden koek! Dus kwamen er ook herdrukken van de meeste andere albums van Thijsse, zoals *De Bonte Wei* en *Blonde Duinen* in samenwerking met de ANWB, *Friesland samen met It Fryske Gea*, en *Het Naardermeer samen met Natuurmonumenten*.

In 1990, toen het 125e geboortejaar van Thijsse werd herdacht, bleek de belangstelling voor de Verkade-albums nog onverminderd. Nu ging de aandacht vooral uit naar de veranderingen die het landschap sinds de tijd van Thijsse had ondergaan, vooral in relatie tot het moderne natuurbeheer.

EIK EN BEUK

En Thijsse zelf? Mensen van nu vragen zich wel eens af wat Thijsse van de natuur en het landschap zou vinden als hij nog leefde. Wie zich ook maar enigszins in zijn werk verdiept,

FIGUUR 13. Het album *Eik en Beuk* (1934/1995) dat augustus j.l. van de pers rolde.

en ik kan dat iedereen van harte aanbevelen, zal tot de conclusie komen dat Thijsse zich in deze tijd ernstig zorgen zou maken over de natuur in Nederland, maar toch voldoende aanknopingspunten zou vinden om nog enkele leuke albums te schrijven. Thijsse is er niet meer. Wij kunnen ons gelukkig prijzen dat er nog een manuscript van hem gereed lag, dat dankzij de Heimans en Thijsse Stichting en de Stichting Verkade onlangs alsnog kon worden uitgegeven. De tekst voor dit 20e Verkade-album van zijn hand, getiteld "**Eik en Beuk**" (figuur 13), werd door Thijsse omstreeks 1934 voor Verkade geschreven. Dit album, waarvoor J. Voerman jr., H. Rol en C. Rol de aquarellen maakten, is destijds echter niet uitgegeven.

Over de Eik en de Beuk, twee boomsoorten die een belangrijke rol spelen in het Nederlandse bos, heeft Thijsse reeds aan het begin van deze eeuw geschreven, en wel in het mede door hem opgerichte "tijdschrift voor natuursport" *De Levende Natuur* (figuur 14). Thijsse was vermoedelijk geïnspireerd door het werk van de amateurbotanicus Frederik van Eeden sr. de vader van de schrijver Frederik van Eeden, die in zijn artikel "De dryden van Holland" in het *Album der Natuur* (afl. 5, 1856, pag. 267-293) vele pagina's aandacht had besteed aan de Eik en de Beuk, die hij "de koningen van het woud" noemde.

BRONNEN

Archief en bibliotheek van de Heimans en Thijsse Stichting, Amsterdam.

FIGUUR 14. *Eik en Beuk*, een tekening van de hand van Jac. P. Thijsse, zoals afgebeeld in *De Levende Natuur*, jaargang 7 (1902-1903).

ANONYMUS, 1984. Het albumverhaal van Verkade. Uitgave Kon. Verkade Fabrieken, Zaandam.

ANONYMUS, 1984. Het albumverhaal van Verkade. De Kern, kerstnummer 1984.

HANA, K., 1975. Ten geleide. In: JAC. P. THIJSSSE, 1975. *Lente*. Verkade-album. Heruitgave. Wageningen, Zomer & Keuning.

HERWIJER, N. et al. (RED.), 1994. Op de koop toe. *Weggevoertjes in Nederland*. Zwolle, Waanders.

VERKADE, 1906. Woord vooraf. In: JAC. P. THIJSSSE, 1906.

Lente. Verkade-album. Zaandam, Bakkerij de Ruyter.

WOUT, K. & W. NIEUWENHUIS (RED.), 1986. *Honderd jaar Verkade 1886-1986*. Wormer, Inmerc.

ZWEERES, KO, 1975. Thijsse, Verkade en 'eene vertelling van het jaar'. *Natuurbehoud* 6(3): 59-60.

SUMMARY

JAC. P. THIJSSSE AND THE VERKADE ALBUMS

Few Dutch advertising campaigns have enjoyed so much and such enduring success as the series of picture card albums published by the biscuit manufacturer Verkade. The success of the campaign was largely determined by the contributions of the naturalist Jac. P. Thijsse, who wrote most of the texts for these albums. Verkade and Thijsse were a unique combination. Not only did their collaboration in the beautifully illustrated albums boost the manufacturer's turnover, but the campaign also stimulated the interest in nature and landscape among the general public.

There has never since then been a campaign which managed to combine scientific knowledge and art so skilfully with commerce.

DE ZUIDELIJKE OEVERLIBEL NA 93 JAAR WEER IN NEDERLAND

R.E.M.B. Gubbels, J.T. Hermans & R.F.M. Krekels, p/a Langs de Veestraat 15, 6125 RN Obbicht

Op 15 juli 1995 nam de eerste auteur tijdens een insekteninventarisatie langs de Geleenbeek een aantal voor Nederland zeer bijzondere libellen waar. De meest spectaculaire ontdekking was wel de vondst van de Zuidelijke oeverlibel (*Orthetrum brunneum* Fonscolombe, 1837), een soort die sinds 1902 niet meer in Nederland was waargenomen.

INLEIDING

De Zuidelijke oeverlibel is in Nederland waarschijnlijk altijd een zeer zeldzame soort geweest. Alleen Venlo (19e eeuw) en Kerkrade (1902) worden door GEIJSKES & VAN TOL (1983) vermeld als vindplaatsen. Of het hierbij ging om populaties of zwerfende exemplaren is niet duidelijk. De huidige waarnemingen zijn verricht langs de middenloop van de Geleenbeek (Weustenrade), langs de benedenloop van het Ruischerbeekje (Schinveld) en in het Haeselaarbroek (Echt). Deze

gebieden zijn alle drie recent heringericht. De waargenomen exemplaren uit het Haeselaarbroek zijn vermoedelijk zwerfende dieren. Langs de twee Zuidlimburgse beken lijken zich daarentegen kleine populaties gevestigd te hebben. De vindplaatsen Weustenrade en Schinveld zijn het meest frequent bezocht. In het voorliggende artikel wordt ingegaan op het voorkomen van de Zuidelijke oeverlibel op deze twee lokaties. Verder wordt aandacht besteed aan een beschrijving van de biotopen in Weustenrade en Schinveld en aan enkele aspecten met betrekking tot het voortplantingsgedrag van de soort.

KARAKTERISTIEK ZUIDELIJKE OEVERLIBEL

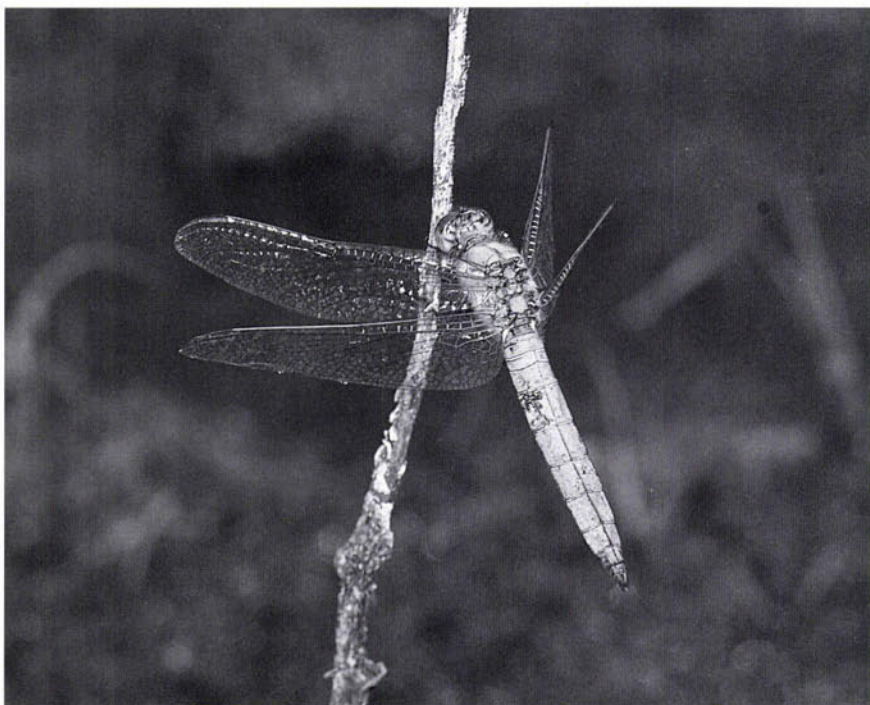
UITERLIJK EN DETERMINATIEKENMERKEN IMAGO'S

De hierna volgende beschrijvingen zijn gebaseerd op BELLMANN (1993), GEIJSKES & VAN TOL (1983) en GIBBONS (1986).

De Zuidelijke oeverlibel (figuur 1) is een vrij kleine libel. De lengte van het abdomen bedraagt 29-31 millimeter en is vrij breed met een verdikte basis. De segmenten zijn afgeplat en naar het uiteinde geleidelijk versmald. Abdomen, thorax en ogen van de mannetjes zijn geheel blauw(grijs) van kleur. De poten zijn donkergrijs tot zwart en het pterostigma is geel tot roodbruin. Vrouwjes hebben een helderbruin abdomen en een lichtbruine tot grijsgroene thorax. Bij volwassen exemplaren kunnen abdomen en thorax blauw berijpt zijn. De poten zijn bruin en het pterostigma is (donker)bruin. De enige soort waarmee de Zuidelijke oeverlibel verward zou kunnen worden, is de Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*). Het opvallendste verschil tussen beide soorten is de kleur van de snuit. Bij de Zuidelijke oeverlibel is de snuit wit (soms iets blauw berijpt), bij de Beekoeverlibel is deze bruin (zie figuren 7 en 8). Verder is de Beekoeverlibel iets kleiner en slanker en heeft ze een donkerbruine tot zwarte thorax. Soms is de thorax van de mannetjes blauw berijpt. De Beekoeverlibel is dan op afstand moeilijk te onderscheiden van de Zuidelijke oeverlibel.

VERSPREIDING

De Zuidelijke oeverlibel heeft een verspreidingsgebied dat door DEVAI (1976) wordt aangeduid als holomediterraan. Het zwaartepunt van haar voorkomen ligt in het oostelijk deel van het Middellandse Zeegebied. Vanaf het Iberisch Schiereiland en Noord-Afrika komt de Zuidelijke oeverlibel voor in

FIGUUR 1. Mannelijk exemplaar van de Zuidelijke oeverlibel (foto R. Krekels).

Frankrijk, Italië, de Balkan, Griekenland en reikt haar verspreiding oostwaarts tot Kasjmir en de Gobiwoestijn (zie o.a. STARK, 1976). In Scandinavië en Groot-Brittannië ontbreekt de soort (GEIJSKES & VAN TOL, 1983). Waarschijnlijk ligt de noordgrens van het verspreidingsgebied in Polen (MIELEWCZYK, 1979). Tussen Polen en het Middellandse Zeegebied is het verspreidingsareaal verbroken. In Frankrijk is de Zuidelijke oeverlibel ten noorden van de Loire schaars (DOMMANGET, 1987). In Zwitserland is de soort vrij talrijk en komt ze verspreid voor (MAIBACH & MEIER, 1987). Uit Oostenrijk zijn slechts enkele vindplaatsen bekend (SCHORR, 1990). In de voormalige DDR is de Zuidelijke oeverlibel bekend uit Thüringen (BELLSTEDT, 1983), Sachsen-Anhalt (REHFELD, 1973), Brandenburg (o.a. DONATH, 1982) en Sachsen (BROCKHAUS, 1994). In het westelijk deel van Duitsland komt de soort ten zuiden van de Main regelmatig en plaatselijk vrij talrijk voor. Voor het gebied ten noorden van de Main wordt de Zuidelijke oeverlibel slechts tweemaal vermeld (GRIES & OONK, 1975). Verder is er een kleine populatie in Berlijn (JAHN, 1982) en geeft REHFELDT (1983) waarnemingen op uit het voorland van de Harz. Recent is door KRÜNER (1992) een populatie Zuidelijke oeverlibellen beschreven uit de Kreis Düren nabij de steenkolenberg Emil Mayerisch. Uit België is het aantal waarnemingen volgens MICHIELS *et al.* (1986) zeer beperkt, namelijk twee vondsten van vóór 1950 en twee van na 1950. GEREND (1986) vermeldt uit 1986 een beperkt aantal waarnemingen uit Luxemburg. Zoals reeds eerder vermeld waren uit Nederland slechts twee (zeer oude) waarnemingen bekend uit Venlo en Kerkrade.

BIOTOOP

Sleutelfactoren in de biotoopkeuze van de Zuidelijke oeverlibel lijken de aanwezigheid van een open pioniervegetatie, ondiep water en de aanwezigheid van kwel. Veel auteurs beschouwen de soort als een "pionier" van kleine, ondiepe en hierdoor snel opwarmende kwelpoelen in groeven, kwelsloten, langzaam stromende beken (vaak vlak na de bron) en kalkrijke kwelmoerassen. In alle biotopen is sprake van een open (pionier) vegetatie (BUCHWALD, 1985; GLITZ, 1970; WILDERMUTH & KREBS, 1987). Soms gebruikt de Zuidelijke oeverlibel drainagegreppels in weilanden als (voortplantings)biotoop, voor-

FIGUUR 2. Overzicht van het moerasgebied langs de Geleenbeek te Weustenrade (foto R. Gubbels).

al als deze regelmatig opgeschoond worden (o.a. BEYER, 1984). Ei-afzet vindt plaats op een modderige, soms zandige, bodem met een maximale waterdiepte van ca. 10 centimeter (BEYER, 1984; BUCHWALD, 1985). Volgens BEYER (1984) stelt de Zuidelijke oeverlibel geen hoge eisen aan de chemische waterkwaliteit.

LEVENSCYCLUS

De vliegtijd van de Zuidelijke oeverlibel in Europa loopt van juni tot september (BELLMANN, 1993; GIBBONS, 1986). Na copulatie worden de eitjes door het vrouwtje in ondiep water afgezet. De eitjes komen na vier tot vijf weken uit (ROBERT, 1958), waarna de larven twee tot drie jaar in het water verblijven (HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 1993). De imago's komen in de vroege ochtenduren uit. De exuviae zitten tot 20 centimeter boven het wateroppervlak aan stengels (GEIJSKES & VAN TOL, 1983) of op kluiten of stenen (HEIDEMANN & SEIDENBUSCH, 1993).

RECENTE WAARNEMINGEN ZUIDELIJKE OEVERLIBEL IN LIMBURG

WEUSTENRADE

VINDPLAATS

Het gebied (figuur 2), met een oppervlakte van ongeveer twee hectare, ligt aan de voet

van een op het zuiden geëxponeerde helling langs de noordzijde van de Geleenbeek ter hoogte van het dorp Weustenrade (gemeente Voerendaal). Het terrein is in 1992 door het Waterschap Roer en Overmaas heringericht in het kader van een reconstructie van de Geleenbeek. De lokale abiotische omstandigheden boden dit waterschap de gelegenheid om een door greppels gedraineerd weiland om te vormen tot een kwelmoeras. Naast de hoge grondwaterstand - de gemiddeld hoogste en laagste grondwaterstand liggen respectievelijk 10 en 70 centimeter beneden maaiveld - bestond de bodem van het gebied uit een laag broekveen met een dikte variërend van 70 tot 140 centimeter. Op de veenlaag lag een kleidek met een minerale eerdlaag van ca. 15 tot 40 centimeter dikte (LEENDERS & BROUWER, 1988). De kleilaag is tot op het veen afgegraven en de drainagegreppels zijn dichtgeschoven. In het terrein is een viertal plassen gegraven met een maximale diepte van 150 centimeter en brede, flauwe oeverzones. Zowel in de plassen als in de oeverzones kwelt kalkrijk water omhoog. Inundatie met het eutrofe water vanuit de nabij gelegen Geleenbeek treedt niet op. In het terrein heeft een spontane ontwikkeling van de vegetatie plaatsgevonden. De eerste twee jaar na aanleg zijn de drogere terreindelen jaarlijks in september gemaaid waarbij het maaisel is afgevoerd. De nattere, onbegaanbare delen zijn in vorstperioden gemaaid. Sinds medio 1995 wordt het terrein jaarrond begraaft door twee Galloway-runderen. Alhoewel de aanleg van het gebied nog van vrij recente datum is, zijn er reeds duidelijke vegetatiestructuren te onderscheiden.

TABEL 1. Vegetatie-opnamen gemaakt op 19 oktober 1995 te Weustenrade (opnamenrs. 39 en 40) en Schinveld (opnamenr. 41) op lokaties waar de Zuidelijke oeverlibel in 1995 veelvuldig is geobserveerd. Opname 39 is een gedeelte van de oever langs de kwelbaan in het bovenste deel van de kwelzone; opname 40 geeft een beeld van de vegetatie in de kwelbaan. De opname gemaakt te Schinveld (nr. 41) betreft een gedeelte van een oeverzone langs het Ruischerbeekje.

Opnamenummer:	39	40	41
Oppervlak (m):	4x5	4x1,5	1x5
Bedekking kruidlaag (%):	40	60	60
Hoogte kruidlaag (cm):	5-20-110	3-5	5-20-50
Bedekking moslaag (%):	10	-	-
Aantal soorten:	20	8	27
LITTORELLETEA			
<i>Echinodorus ranunculoides</i>	.	.	+1
<i>Juncus bulbosus</i>	.	.	1,1
<i>Hypericum elodes</i>	.	.	+1
<i>Elatine hexandra</i>	.	.	+1
OXYCOCCO-SPHAGNETEA			
<i>Drosera intermedia</i>	.	.	+1
<i>Myrica gale</i>	.	.	+1
PHRAGMITETEA			
<i>Alisma plantago-aquatica</i>	.	.	2a.2
<i>Lycopus europaeus</i>	2a.2	+1	2a.2
<i>Typha latifolia</i>	.	.	+1
<i>Berula erecta</i>	+1	+1	.
<i>Mentha aquatica</i>	2a.2	.	.
PLANTAGINETEA MAJORIS			
<i>Juncus articulatus</i>	2m.2	2a.2	2a.2
<i>Juncus inflexus</i>	2b.2	.	.
<i>Juncus effusus</i>	.	.	2a.2
<i>Plantago major pleiosperma</i>	.	.	+1
<i>Agrostis stolonifera</i>	1.1	.	1.1
ISOETO-NANO-JUNCETEA			
<i>Scirpus setaceus</i>	+1	.	+1
<i>Cyperus fuscus</i>	.	1.1	.
<i>Eleocharis ovata</i>	.	.	+1
<i>Ranunculus repens</i>	+1	.	+1
<i>Cirsium palustre</i>	2a.1	.	+1
<i>Salix alba</i> (kiemplant)	+1	.	.
<i>Carex acutiformis</i>	1.1	+1	.
<i>Trifolium repens</i>	+1	.	.
<i>Holcus lanatus</i>	+1	.	.
<i>Scrophularia auriculata</i>	+1	.	.
<i>Tussilago farfara</i>	+1	.	.
<i>Hypericum maculatum</i>	+1	.	.
<i>Juncus compressus</i>	+1	.	.
<i>Chara contraria</i>	.	3.3	.
<i>Equisetum variegatum</i>	.	+1	.
<i>Epilobium</i> sp.	+1	+1	.
<i>Iris pseudacorus</i>	.	.	+1
<i>Glyceria fluitans</i>	.	.	+1
<i>Carex tumidicarpa</i>	.	.	+1
<i>Lotus uliginosus</i>	.	.	+1
<i>Hydrocotyle vulgaris</i>	.	.	+1
<i>Lysimachia vulgaris</i>	.	.	+1
<i>Peucedanum palustre</i>	.	.	+1
<i>Cardamine pratensis</i>	.	.	+1
<i>Prunella vulgaris</i>	.	.	+1
<i>Ranunculus flammula</i>	.	.	+1
<i>Juncus acutiflorus</i>	.	.	+1
<i>Peplis portula</i>	.	.	+1
<i>Bryum</i> sp.	2a.2	.	.
<i>Brachythecium rutabulum</i>	+1	.	.

FIGUUR 3. Kwelrijke oeverzone in het moerasgebied te Weustenrade, het (voortplantings)biotoop van de Zuidelijke oeverlibel (foto R. Krekels).

Lokale opslag van Zwarte els (*Alnus glutinosa*) en Wilg (*Salix spec.*) wordt afgewisseld met ruigtkruidenrijke oeverranden en open oeverzones.

WAARNEMINGEN

Het eerste exemplaar van de Zuidelijke oeverlibel is waargenomen op 15 juli 1995. Het maximale aantal dieren, vijftien mannetjes en zes vrouwtjes, is gezien op 5 augustus 1995. De populatiegrootte wordt geschat op enkele tientallen dieren. Op 22 augustus 1995 zijn voor de laatste maal Zuidelijke oeverlibellen waargenomen. In het gebied is voortplantingsactiviteit vastgesteld. Op 2 augustus 1995 zijn drie paringswielen gezien en vier verschillende vrouwtjes die eitjes afzetten.

BIOTOOP

Boven de open plassen in het moerasgebied en boven de aangrenzende Geleenbeek is de Zuidelijke oeverlibel slechts incidenteel waargenomen. De soort is hoofdzakelijk aangetroffen in de kwelrijke oeverzone aan de noordoostelijke rand van het moeras (figuur 3). De oppervlakte van deze zone bedraagt ongeveer 300 m². De waterstand was van een constant niveau: plaatselijk één à twee centimeter, op de meeste plekken echter hooguit enkele millimeters. De diepste plekken waren de hoefafdrukken van de Galloway-runderen, putjes water van ongeveer zeven centimeter diep. De oeverzone is onbeschaudwd. Ze is onder te verdelen in een randzone en een zeer kwelrijke, meer centraal gelegen kwelbaan. De randzone is spaarzaam

begroeid en wordt vooral gedomineerd door een vegetatie van enkele russen, namelijk Zomprus (*Juncus articulatus*) en Zeegroenerus (*Juncus inflexus*). Naast de aanwezigheid van veel Wolfspoot (*Lycopus europaeus*) en Watermunt (*Mentha aquatica*) zijn het toch voornamelijk de soorten uit de klasse Plantaginetea majoris die het aspect bepalen. Tot deze klasse mogen ook Klein hoefblad (*Tussilago farfara*) en Platte rus (*Juncus compressus*) gerekend worden. Een aantal van de aanwezige plantesoorten zijn opportunistisch ingestelde pioniers die op dergelijke open plekken met een toevoer van voldoende water, zich snel kunnen uitbreiden en dan vaak aspectbepalende populaties vormen. De kwelbaan wordt volledig gedomineerd door het kranswier *Chara contraria*. Interessant is verder nog het regelmatig voorkomen van Bruin cypergras (*Cyperus fuscus*) en enkele exemplaren van de Bonte paardaart (*Equisetum variegatum*). In tabel 1 zijn de vegetatie-opnamen weergegeven die gemaakt zijn in de randzone en de centrale kwelbaan. Rondom de kwelrijke oeverzone komt een kruidenrijke vegetatie voor die gedomineerd wordt door soorten als Koninginnekruid (*Eupatorium cannabinum*), Zomprus en Moeraszegge (*Carex acutiformis*).

LIBELLENFAUNA

In het moerasgebied zijn 21 soorten libellen waargenomen. De libellenfauna is over het algemeen samengesteld uit ubiquisten en pioniersoorten. Volgens de indeling van JACOB (1969) is de aangetroffen soortensamenstelling een combinatie van de door hem onder-

FIGUUR 4. Overzicht van de benedenloop van het Ruischerbeekje te Schinveld (foto R. Gubbels).

scheiden "Erythromma-Anax imperator Zönose" met de "Orthetrum-Libellula depressa Zönose". Tot de eerstgenoemde Zönose behoren de typische soorten Tengere roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*) en Grote keizerslibel (*Anax imperator*). Het aantal begeleiders is groot, onder anderen de Azuurwaterjuffer (*Coenagrion puella*), de Watersnuffel (*Enallagma cyathigerum*), de Gewone pantserjuffer (*Lestes sponsa*) en de Blauwe glazenmaker (*Aeshna cyanea*). De tweede libellengemeenschap wordt nader besproken bij de libellenfauna van het Ruischerbeekje. Een opvallend feit is dat naast de Zuidelijke oeverlibel nog enkele voor Nederland zeldzame tot zeer zeldzame libellesoorten in het gebied zijn vastgesteld, namelijk de Beek-oeverlibel, slechts bekend van enkele lokaties in zuidoost Nederland, de Vuurlibel (*Crocothemis erythraea*), recent alleen waargenomen in Zeeuws-Vlaanderen, en de Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*), een soort die sinds 1936 in Nederland is uitgestorven (GEIJSKES & VAN TOL, 1983; WASSCHER *et al.*, 1995). Aan de opmerkelijke vondst van laatstgenoemde libellesoort zal in een afzonderlijke publicatie nader aandacht worden besteed (KREKELS & GUBBELS, *in prep.*). Een overzicht van de waargenomen libellesoorten in het moerasgebied van Weustenrade is aangeduid in tabel II.

SCHINVELD

VINDPLAATS

De Zuidelijke oeverlibel is waargenomen

langs de benedenloop van het Ruischerbeekje (figuur 4), gesitueerd tussen het Zweefvliegveld Schinveld en de Schinveldse Bossen. Het betreffende traject van de beek, met een lengte van ongeveer 500 meter, is in 1992 heringericht door het Recreatieschap Oostelijk Zuid-Limburg. Hierbij is een rechte watergang dichtgeschoven en is een nieuw, meanderend tracé gegraven. De beekreconstructie vond plaats in een veenpakket van circa 1 meter dikte (VAN DEN BROEK & BRETELIER, 1959). Lokaal kwam, met name onder, maar ook op en in de veenbodem leemarm, (grindhoudend) zand voor. Tevens waren plaatselijk kleilenzen aanwezig waarover grondwater werd aangevoerd (mondelijke mededeling Van der Mast). Door bij aanleg van het nieuwe beektracé het veen/zandpakket slechts oppervlakkig aan te snijden en ter plaatse van kleilenzen de deklaag te verwijderen is een zeer gevarieerd milieu ontstaan met kwel-situaties (in en langs de beek) in afwisselend veen en (grindrijk) zand. Tevens zijn langs de beek enkele éézijdig met de beek in contact staande stagnante wateren/poelen en plas-dras situaties gecreëerd. De totale herinrichtingsbreedte van het betreffende beektraject bedraagt gemiddeld circa 20 meter. Sinds 1993 wordt het terrein begraasd door schapen.

WAARNEMINGEN

Op 4 augustus 1995 zijn de eerste Zuidelijke oeverlibellen gezien. Het betroffen achttien mannetjes en vier vrouwtjes. De grootte van de populatie bedraagt waarschijnlijk enige tientallen dieren. De laatste dieren zijn waar-

TABEL II. Waargenomen libellesoorten op de vindplaatsen van de Zuidelijke oeverlibel te Weustenrade (W) en Schinveld (S). De volgende aantalklassen zijn onderscheiden: 1: 1 ex., 2: 2-5 ex., 3: 6-25 ex., 4: 26-50 ex. en 5: >50 ex.

Soort	Vindplaats	
	W	S
Zwervende pantserjuffer (<i>Lestes barbarus</i>)	-	3
Gewone pantserjuffer (<i>Lestes sponsa</i>)	3	3
Lantaarntje (<i>Ischnura elegans</i>)	5	5
Tengere grasjuffer (<i>Ischnura pumilio</i>)	3	3
Vuurjuffer (<i>Pyrrhosoma nymphula</i>)	3	3
Watersnuffel (<i>Enallagma cyathigerum</i>)	3	-
Azuurwaterjuffer (<i>Coenagrion puella</i>)	4	3
Kleine roodoogjuffer (<i>Erythromma viridulum</i>)	5	4
Gaffellibel (<i>Ophiogomphus cecilia</i>)	1	-
Blauwe glazenmaker (<i>Aeshna cyanea</i>)	2	3
Venglazenmaker (<i>Aeshna juncea</i>)	-	2
Paardebijter (<i>Aeshna mixta</i>)	3	2
Grote keizerslibel (<i>Anax imperator</i>)	3	2
Platbuik (<i>Libellula depressa</i>)	3	3
Viervlek (<i>Libellula quadrimaculata</i>)	2	3
Zuidelijke oeverlibel (<i>Orthetrum brunneum</i>)	3	3
Gewone oeverlibel (<i>Orthetrum cancellatum</i>)	4	2
Beekoeverlibel (<i>Orthetrum coerulescens</i>)	2	5
Vuurlibel (<i>Crocothemis erythraea</i>)	2	-
Zwarte heidelibel (<i>Sympetrum danae</i>)	2	4
Geelvlekheidelibel (<i>Sympetrum flaveolum</i>)	-	4
Bloedrode heidelibel (<i>Sympetrum sanguineum</i>)	5	5
Bruinrode heidelibel (<i>Sympetrum striolatum</i>)	5	5
Steenrode heidelibel (<i>Sympetrum vulgatum</i>)	4	4

genomen op 18 augustus 1995. Evenals in het moerasgebied van Weustenrade is ook hier voortplantingsactiviteit geconstateerd. Op 4 augustus zijn twee paringswielen gezien en één ei-afzettend vrouwtje.

BIOTOOP

De Zuidelijke oeverlibel is uitsluitend waargenomen langs de delen van het beektraject met een half-open oeverzone en in de beekbegeleidende plas-dras situaties (figuur 5). De waterstand bedroeg hier slechts enkele millimeters tot hooguit vier centimeter. De gehele beek is onbeschadwd. De vegetatie langs de oevers en in de plas-dras situaties heeft een mozaïekachtig patroon. De aanwezige soorten behoren vegetatiekundig tot verschillende klassen. Zo groeien op diverse plekken vertegenwoordigers uit de Oeverkruid-klasse (*Littorelletea*), bijvoorbeeld Stijve moerasweegbree (*Echinodorus ranunculoides*), Gesteeld glaskroos (*Elatine hexandra*), Knolrus (*Juncus bulbosus*), Moerashertshooi (*Hypericum elodes*) en Duizendknoopfonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*). Tevens zijn soorten aanwezig uit de Klasse der Vochtige heiden (*Oxycocco-Sphagneteta*) zoals Trekkruid (*Juncus squarrosus*), Kleine zonnedauw (*Drosera intermedia*) en kiemplanten van Gagel (*Myrica gale*). Soorten van voedselrijkere

FIGUUR 5. Plas-dras situatie langs het Ruischerbeekje, het (voortplantings)biotoop van de Zuidelijke oeverlibel (foto R. Gubbels).

bodem vertegenwoordigen de Rietklasse (Phragmitetea) met onder anderen Grote waterweegbree (*Alisma plantago-aquatica*), Wolfspoot (*Lycopus europaeus*), Grote egelskop (*Sparganium erectum*), Getand vlotgras (*Glyceria declinata*) en Grote lisdodde (*Typha latifolia*). Talrijk zijn ook de Getande weegbree (*Plantago major* subsp. *pleiosperma*), Hazezegge (*Carex ovalis*) en plaatselijk dominant in de oeverzone Pitrus (*Juncus effusus*). Laatstgenoemde soorten behoren tot de Weegbree-klasse (Plantaginetea majoris). In tabel I is een vegetatie-opname weergegeven die gemaakt is in een gedeelte van de oeverzone langs het beekje.

LIBELLENFAUNA

Langs het heringerichte traject van het Ruischerbeekje zijn 21 soorten libellen waargenomen (tabel II). De soortencombinatie komt overeen met de door JACOB (1969) aangeduide "Orthetrum-Libellula depressa Zónose". Karakteristieke soorten hiervoor zijn de Beekoeverlibel (*Orthetrum coerulescens*), de Gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*), de Zuidelijke oeverlibel, de Platbuik (*Libellula depressa*) en de Bruinrode heidelibel (*Sympetrum striolatum*). Soorten zoals het Lantaarntje (*Ischnura elegans*), de Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*), de Viervlek (*Libellula quadrimaculata*), de Vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*) en verschillende soorten heidelibellen (*Sympetrum* spec.) worden als begeleidende libellesoorten gezien. De begeleidende libellesoorten stellen over het algemeen weinig specifieke

eisen. Voor de karakteristieke soorten daarentegen zijn een modderige, lemige ondergrond, het plaatselijk ontbreken van een hoge oevervegetatie en de daardoor direct langs de oever gelegen open, aan de zon geëxponeerde plekken van groot belang. Dergelijke zonplekken zijn voor de mannetjes van de drie soorten oeverlibellen essentieel om te jagen en te rusten.

ECHT

De Zuidelijke oeverlibel is in de gemeente Echt waargenomen in het Haeselaarbroek, een landbouwgebied in het zuidoosten van de gemeente Echt nabij de Duitse grens. Het gedeelte van het Haeselaarbroek waar de waarnemingen zijn verricht, betreft een Relatienota beheersgebied van ongeveer vijf hectare groot. Het gebied is eigendom van de Abdij Lilbosch. In 1992 zijn hier door de stichting IKL enkele poelen en terreinverlagingen gecreëerd. Het terrein wordt extensief begrast door paarden en runderen. Op drie verschillende data, namelijk 30 juli, 1 en 11 augustus, is drie maal een mannetje en éénmaal een vrouwtje waargenomen. Aan de hand van individuele lichaamskenmerken kon worden afgeleid dat het hierbij in totaal om tenminste drie verschillende libellen (twee mannetjes, één vrouwtje) ging. Tweemaal is een mannetje waargenomen boven een in 1995 gegraven greppel (mondelinge mededeling H. van Buggenum en P. Verbeek), één-

maal zijn een mannetje en vrouwtje gezien langs een aan het natuurontwikkelingsgebied grenzende bosrand (mondelinge mededeling G. Kurstjens). Aanwijzingen voor voortplanting zijn in het Haeselaarbroek niet gevonden.

De verspreiding van de Zuidelijke oeverlibel op basis van de in 1995 verrichte waarnemingen is weergegeven in figuur 6.

WAARNEMINGEN AAN HET VOORTPLANTINGSGEDRAG VAN DE ZUIDELIJKE OEVERLIBEL

Onderstaande beschrijving van het voortplantingsgedrag is gebaseerd op een terreinbezoek aan het moerasgebied van Weustenrade waarbij specifiek aandacht is besteed aan de gedragingen van vijf mannelijke en twee vrouwelijke exemplaren van de Zuidelijke oeverlibel. In een deel van de kwelrijke oeverzone verbleven de vijf mannetjes op een onderlinge afstand van gemiddeld vier meter. De territoria waren ongeveer 15 tot 25 vierkante meter groot. Indringers, zoals soorteigen mannetjes en mannetjes van de Gewone oeverlibel, werden verdreven waarna de dieren op hun vaste plek terugkeerden. Deze rustplaatsen waren op één uitzondering na alle gesitueerd op of dicht boven de grond. Twee mannetjes zaten namelijk op een stukje onbegroeide veengrond, één op een platliggend takje, één op ingedroogd kranswier en één mannetje zat op een stengel van Zeegroene rus. De keuze voor een rustplaats op de grond is karakteristiek voor de Zuidelijke oeverlibel. De laatstgenoemde rustplaats, de plantestengel, is dan ook eerder uitzondering dan regel (HEYMER, 1969). Het mannetje op de stengel van Zeegroene rus had dezelfde vleugelhouding als de op de grond zittende mannetjes; licht naar voren geknikt, maar niet ver voorbij de voorpoten (figuur 7). De mannetjes van de nauw verwante Beekoeverlibel zitten meestal op overhangende plantestengels en klappen de vleugels dan ver naar voren (figuur 8). Deze soortspecifieke vleugelhouding is volgens HEYMER (1969) het gevolg van de scheiding in deelbiotoop (grond versus vegetatie) bij beide soorten oeverlibellen. De vrouwtjes werden alleen bij het water waargenomen. Als een vrouwtje een territorium binnenvloog werd ze in de vlucht door

het mannetje gegrepen. Een paring duurde vier tot vijf minuten, hetgeen aanmerkelijk langer is dan de één tot twee minuten die door GEIJSKES & VAN TOL (1983) worden aangegeven. De vrouwtjes hielden zich tijdens de paring met slechts vier poten aan het mannetje vast. Het getoonde paringswiel zat eerst op de grond en hing vervolgens aan de vegetatie nabij het water. Na de paring bleef het vrouwtje zitten, waarna het mannetje om haar heenvloog. HEYMER (1969) geeft aan dat het mannetje op deze manier probeert haar te geleiden naar een ei-afzet plaats in zijn territorium. Daarop volgde de ei-afzet, onder bewaking van het mannetje, in (zeer) ondiep water, onder meer op de met kranwier begroeide delen. Ook het water in de hoefafdrukken van de Galloway-runderen werd gebruikt. Indien een vrouwtje tijdens de ei-afzet het territorium van een ander mannetje binnenvloog volgde direct een paring. Deze duurde, in tegenstelling tot de eerder beschreven paring slechts 30 seconden tot één minuut. Vervolgens ging het vrouwtje weer door met de ei-afzet. Laag vliegend tippte ze daarbij met haar achterlijf op het water. Het mannetje hing er ongeveer 20 centimeter boven.

DISCUSSIE

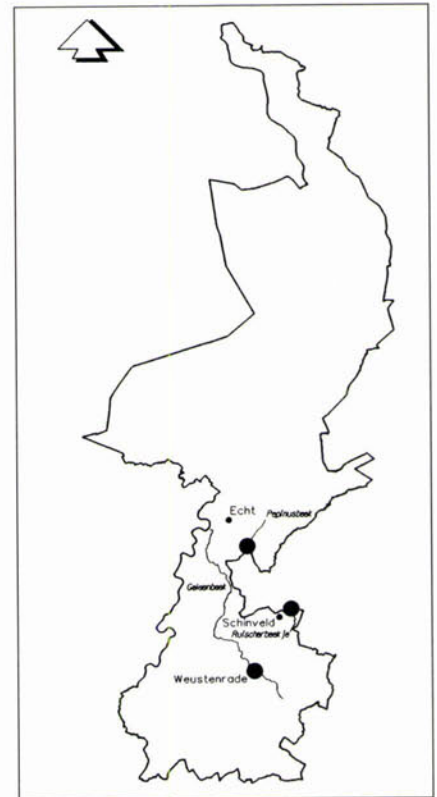
Na bijna een eeuw van afwezigheid dringt zich met de herontdekking van de Zuidelijke oeverlibel een aantal voor de hand liggende vragen op. Waar komt de soort vandaan en wanneer is zij in Limburg verschenen? Voor zover bekend bevindt de dichtstbijzijnde populatie van de Zuidelijke oeverlibel (enkele honderden dieren) zich in Duitsland in de Kreis Düren bij de steenkolenberg Emil Mayerisch nabij Aldenhoven, op circa 28, 22 en 32 kilometer afstand van respectievelijk Weustenrade, Schinveld en Echt. Hoewel nog weinig bekend is over het migratiegedrag en de actieradius van libellen in zijn algemeenheid en van de Zuidelijke oeverlibel in het bijzonder, is het aannemelijk te veronderstellen dat de in Limburg waargenomen exemplaren afkomstig zijn van de genoemde Duitse populatie. In theorie is het mogelijk dat de eerste Zuidelijke oeverlibellen in 1993 Limburg bereikt hebben en dat de in 1995 waargenomen exemplaren in met name Weustenrade en Schinveld de eerste nakomelingen (tweejarige larve-fase) zijn. Het bewijs hiervoor in de vorm van exuvia is echter niet

gevonden. Het is ook mogelijk dat de dieren pas in 1995 gearriveerd zijn. In hoeverre de recente warme zomers een rol gespeeld hebben in de herkolonisatie van Nederland is niet duidelijk. Voor een holomediterrane soort als de Zuidelijke oeverlibel, die zich in West-Europa aan de noordwestgrens van zijn verspreidingsgebied bevindt, is het niet ondenkbaar dat de soort zich onder invloed van hoge zomertemperaturen in noordelijke richting uitbreidt. Dat dit fenomeen bij libellen optreedt, blijkt uit een vergelijkbare, recente uitbreiding van het areaal in noordelijke richting door de Tengere roodoogjuffer (WASSCHER & VAN TOL, 1993).

Het biotoop waarin de Zuidelijke oeverlibel in Weustenrade en Schinveld is aangetroffen, komt geheel overeen met de biotoopbeschrijving zoals die door diverse auteurs (onder andere BUCHWALD, 1985) aangegeven wordt. Aan karakteristieke biotoopeisen zoals de aanwezigheid van een open pioniervegetatie in combinatie met de aanwezigheid van kwel, ondiep water en een geschikt substraat voor de larven, wordt op beide locaties ruimschoots voldaan. Het poelenbiotoop in het Haeselaarbroek is daarentegen waarschijnlijk (nog) niet optimaal ontwikkeld voor de Zuidelijke oeverlibel. Van een pioniervegetatie in de oeverzone en -rand van deze poelen is drie jaar na aanleg nog nauwelijks sprake.

Waarnemingen van de Zuidelijke oeverlibel zijn in de drie Limburgse vindplaatsen verricht in de periode 15 juli tot en met 22 augustus. Alhoewel het begin van de vliegtijd gemist is, geeft genoemde periode een indicatie van de vliegtijd van de Zuidelijke oeverlibel in Nederland. De geconstateerde vliegtijd is aanmerkelijk langer dan door GEIJSKES & VAN TOL (1983) voor Nederland wordt opgegeven (eind juni tot midden juli). Ze komt wel overeen met de vliegtijd die door buitenlandse auteurs (zoals BELLMANN, 1993) wordt aangeduid, namelijk juni tot september.

De waarneming van tientallen libellen in combinatie met ei-afzet rechtvaardigt de stelling dat in Weustenrade en in Schinveld kleine, zich mogelijk voortplantende populaties van de Zuidelijke oeverlibel aanwezig zijn. Het voortplantingssucces wordt in belangrijke mate bepaald door de hierboven genoemde biotoopeisen. Het in stand houden van open pioniersituaties in vooral de kwelrijke zones lijkt een eerste voorwaarde. Met andere woorden het voortbestaan van beide populaties valt of staat met de keuze van het ter-

FIGUUR 6. Verspreiding van de Zuidelijke oeverlibel in Limburg.

reinbeheer. Het huidige beheer in het moerasgebied langs de Geleenbeek en langs de benedenloop van het Ruischerbeekje is afgestemd op de ontwikkeling van een structuurrijk, half-open landschap. Het (gedeeltelijk) openhouden van oeverzones past in dit streefbeeld. Ter realisatie van het streefbeeld is in Weustenrade gekozen voor een jaar-rondbegrazing met Galloway-runderen en in Schinveld voor een seizoensbegrazing met schapen. Of het inderdaad mogelijk is om met behulp van de gekozen begrazingsvormen een structuurrijk, half-open landschap te creëren en vooral in stand te houden, dient afgewacht te worden. De vegetatie-ontwikkeling zal nauwlettend door de beheerders (Waterschap Roer en Overmaas in Weustenrade en de Vereniging Natuurmonumenten in Schinveld) gevolgd worden.

De auteurs willen het vestigingsproces van de Zuidelijke oeverlibel in Nederland nauwgezet gaan volgen. Eenieder die geïnteresseerd is in libellen wordt verzocht alert te zijn op het voorkomen van de Zuidelijke oeverlibel, met name in biotopen zoals die in dit artikel beschreven zijn. Speciale aandacht verdienen locaties waar door met name de waterbeheerders in het kader van anti-verdrogingsmaatregelen en beekherstelprojecten biotopen gecreëerd zijn/zullen worden die verge-

lijkbaar zijn met de heringerichte biotopen in Weustenrade en Schinveld (bijvoorbeeld Melickerven, Kranebroekerven en Hemelbeek). Ook mergel-, zand- en grindgroeven (bijvoorbeeld kalkzandgroeve De Hazelaar te Echt en zandgroeven in de omgeving van Brunsum) zijn potentiële vindplaatsen. De auteurs houden zich aanbevolen voor alle waarnemingen die betrekking hebben op de Zuidelijke oeverlibel. Bij voorkeur dienen dergelijke waarnemingen door enigerlei bewijs (bijvoorbeeld foto's of exuviae) te worden ondersteund.

DANKWOORD

De auteurs bedanken Harry van Buggenum, Gijs Kurstjens en Peter Verbeek voor het beschikbaar stellen van hun waarnemingen van de Zuidelijke oeverlibel uit het Haeselaarbroek. Tevens zijn ze Gerrit van der Mast erkentelijk voor zijn informatie met betrekking tot de herinrichting van het Ruischerbeekje.

SUMMARY

DRAGONFLY *ORTHETRUM BRUNNEUM* RETURNS TO THE NETHERLANDS AFTER 93 YEARS

On 15 July 1995, *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe, 1837) was found in Limburg, 93 years after it had last been spotted in the Netherlands. The species has so far been found in three locations, viz., a marshy area along the Geleenbeek brook (near the village of Weustenrade), the lower reaches of the Ruischerbeek brook (near Schinveld) and a pond area in the Haeselaarbroek (near Echt). All three locations have recently been reconstructed. The new aquatic biotopes are under the influence of a relatively high seepage pressure and can be characterized as fairly open areas with a pioneer vegetation. This means that they meet the main biotope requirements of *O. brunneum*. The Weustenrade and Schinveld locations probably house small, but reproducing populations. Population sizes at these two locations have been estimated at a few dozen specimens. Only three, probably wandering specimens have been spotted at the Echt location. The reproductive success of the species will largely determine whether *O. brunneum* will survive or even expand in Limburg. A vital precondition is the presence of suitable water bodies for reproduction. This would imply that the

FIGUUR 7.
De Zuidelijke oeverlibel zittend op een stengel van Zeegroene rus, let op de licht naar voren geklapt vleugels (foto R. Krekels).

FIGUUR 8.
De Beekoeverlibel zittend op een Pitrusstengel, let op de ver naar voren geklapt vleugels (foto R. Krekels).

open, pioneering character of the three locations, especially the marshy ground along the Geleenbeek and the banks of the Ruischerbeek, would have to be preserved at least partially. This could be achieved by means of specific management measures and regular evaluation. It is significant in this respect that two other rare dragonfly species, *Ophiogomphus cecilia* (Fourcroy, 1785) and *Crocothemis erythraea* (Brullé, 1832) have also been found in the Geleenbeek area.

LITERATUUR

- BELLMANN, H., 1993. Libellen, beobachten-bestimmen. Naturbuch Verlag, Augsburg.
- BELLSTEDT, R., 1983. Weitere Nachweise von *Sympetrum pedemontanum* (Allioni) und *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe) in Thüringen. Entomofaun. Inform. 2: 11-12.
- BEYER, S., 1984. Gebänderte Heidelibelle (*Sympetrum pedemontanum*) und Südlicher Blaupfeil (*Orthetrum brunneum*) an Wiesengraben im Coburger Land. Unveröff. Manusk.
- BROCKHAUS, T., 1994. Erstnachweis des Südlichen Blaupfeiles *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe, 1837) in Sachsen (Odonata). Entomol. Nachr. und Ber. 38(1): 13-16.
- BROEK, VAN DEN J.M.M. & H.G.M. BRETELER, 1959. De bodemgesteldheid van het ruilverkavelingsgebied "Munstergeleen-Schinveld". Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- BUCHWALD, R., 1985. Libellenfauna eines schützenswerten Kiesgrube am Hochrhein. Libellula 4(3/4): 181-194.
- DEVAI, G., 1976. Chorologische Untersuchungen der Libellenfauna Ungarns. Acta Biol. Debrecina 13, Suppl. 1: 119-157.
- DOMMANGET, J.L., 1987. Etude faunistique et bibliographique des Odonates de France. Museum National d'Histoire Naturelle, Paris.
- DONATH, H., 1982. Eine interessante Libellengesellschaft am Stadtrand von Luckau. Biol. Stud. Luckau 11: 37-47.
- GEYSKES, D.C. & J. VAN TOL, 1983. De libellen van Nederland. Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, Hoogwoud.
- GEREND, R., 1986. Überblick über die Libellenfauna Luxemburgs. Paiperlek 8(3): 42-44.
- GIBBONS, B., 1986. Dragonflies and damselflies of Britain and Northern Europe. Hamlyn Publishing Group Limited, Middlesex.
- GLITZ, D., 1970. Libellenbeobachtungen während des Vorseelagers. Jahrb. Dtsch. Jugendbuch Naturbeobachtung 3: 107-122.
- GRIES, B. & W. OONK, 1975. Die Libellen (Odonata) des Westfälischen Bucht. Abh. Landesmus. Naturkd. Münster/Westfalen 37(1): 3-36.
- HEIDEMANN, H. & R. SEIDENBUSCH, 1993. Die Libellenlarven Deutschlands und Frankreichs. Handbuch für Exuvien-

sammler: Verlag Ema Bauer, Keltern.

HEYMER, A., 1969. Fortplantungsverhalten und Territorialität bei *Orthetrum coerulescens* (Fabr., 1798) und *Orthetrum brunneum* (Fonsc., 1873) (Odonata; Anisoptera). Mit besonderer Berücksichtigung des Sitzverhaltens dieser Libellen. - Revue du Comportement Animal, 3(2): 1-24.

JACOB, U., 1969. Untersuchungen zu den Beziehungen zwischen Ökologie und Verbreitung heimischer Libellen. Faun. Abh. Staatl. Museum für Tierkunde in Dresden, bd. 2(24): 197-239.

JAHN, P., 1982. Liste der Libellenarten (Odonata) von Berlin mit Kennzeichnung der ausgestorbenen und gefährdeten Arten (Rote Liste). Landschaftsentwicklung und Umweltforsch 11: 297-310.

KREKELS, R.F.M. & R.E.M.B. GUBBELS, in prep. De Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) na 59 jaar weer in Nederland waargenomen.

KRÜNER, U., 1992. Der Südliche Blaupfeil, *Orthetrum brunneum* (Fonscolombe), am linken Niederrhein. Libellula

11(3/4): 165-170.

LEENDERS, W.H. & F. BROUWER, 1988. De bodemgesteldheid van het herinrichtingsgebied Centraal-Plateau. Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.

MAIBACH, A. & C. MEIER, 1987. Verbreitungsatlas der Libellen der Schweiz (Odonata). Documenta Faunistica Helvetiae 4.

MICHELIS, N., A. ANSELIN, P. GOFFART & M. VAN MIERLO, 1986. Voorlopige verspreidingsatlas van de libellen (Odonata) van België en het Groothertogdom Luxemburg. Gomphus 3(2): 1-34.

MIELEWCZYK, S., 1979. Ein neuer Fundart von *Orthetrum brunneum* (Fonsc.) und die Verbreitung der Art in Polen. Notul. Odonatol. 1(4): 59-61.

REHFELD, H., 1973. Ein Beitrag zur Libellenfauna des Helsingger Bruches (Kreis Quedlinburg). Naturk. Jber. Mus. Heineanum 8: 9-18.

REHFELDT, G., 1983. Die Libellen (Odonata) des nördlichen Harzrandes. Braunschweiger Naturk. Schr. 1: 603-654.

ROBERT, P.A., 1958. Les Libellules (Odonata). De lachaux & Niestle, Neuchatel & Paris. 1-364.

SCHORR, M., 1990. Grundlagen zu einem Artenhilfsprogramm Libellen der Bundesrepublik Deutschland. Societas Internationalis Odonatologica, Bilthoven.

STARK, W., 1976. Die Libellen der SteierMark und des Neusiedler sees in monographischen Sicht. Inaug. Diss., Universität Graz.

WASSCHER, M. & J. VAN TOL, 1993. Flora en fauna 2030. Achtergrondreeks, deel 3: Libellen. Stichting European Invertebrate Survey, Leiden.

WASSCHER, M., R. KETELAAR, M. VAN DER WEIDE, A. STROO, V. KALKMAN, N. DINGEMANSE, H. INBERG & I. TIELEMAN, 1995. Verspreidingsgegevens van de Nederlandse libellen. Stichting European Invertebrate Survey Nederland, Leiden.

WILDERMUTH, H. & A. KREBS, 1987. Die Libellen der Region Winterthur. Mitt. Naturwiss. Ges. Winterthur 38: 89-107.

KORTE MEDEDELING

JAC. P. THIJSSSE-AVOND MAASTRICHT

Het Jac. P. Thijsse-jaar 1995 loopt ten einde. In dit "gedenkwaardig" jaar werd herdacht dat één van onze meest vooraanstaande natuurbeschermers van het eerste uur, Dr. Jac. P. Thijsse, een pionier en voortrekker op het gebied van de natuur- en milieu-educatie in Nederland, precies vijftig jaar daarvoor, in 1945, overleed.

Om aan het Jac.P. Thijsse-jaar 1995 ook binnen het Natuurhistorisch Genootschap, waarvan Thijsse—die op 25 juli 1865 in Maastricht werd geboren—zo'n 30 jaar (tot aan zijn dood in 1945) lid is geweest, op een bijzondere wijze aandacht te besteden, staat de laatste avond-bijeenkomst van 1995 van Kring Maastricht op **donderdag 7 december** a.s. geheel in het teken van Jacobus Pieter Thijsse. Die avond wordt er in het Natuurhistorisch Museum Maastricht een *Thijsse-avond* georganiseerd door het Natuurhistorisch Genootschap in samenwerking met

het Centrum voor Natuur- en MilieuEducatie Maastricht (CNME) en de Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie (IVN), afdeling Maastricht. Deze avond is iedere geïnteresseerde natuurminnaar en/of Thijsse-bewonderaar van harte welkom!

Voor een uitvoerige toelichting wordt verwezen naar het redactioneel voorwoord op blz. 273.

HET PROGRAMMA VOOR DIE AVOND ZIET ER ALS VOLGT UIT:

- 19.45u Museum open
- 20.00u Ontvangst en welkomstwoord
- 20.05u 'Ook den vogel moet leeren omgaan met de mensch'. Dr. Jac.P. Thijsse als veldbioloog en volksoepvoeder.
Voordracht door de Thijsse-biograaf Arie van Loon (Heimans en Thijsse Stichting)
- 20.45u Jac. P. Thijsse in woord en beeld (kort filmfragment)
- 21.00u koffie-pauze:
• info-stand met materiaal van: Heimans

- en Thijsse Stichting, CNME, NHG, IVN
- kijk-/leestafel met authentieke Jac. P. Thijsse-publikaties
- interview met Jac. P. Thijsse (geluidsopname 1937)
- gelegenheid tot het aanschaffen van enkele recente publikaties rond Jac. P. Thijsse, waaronder de Jac. P. Thijsse-wandeling Maastricht en de publikatie Een portret van Jac. P. Thijsse
- 21.30u 'Onbekommerd' in de voetsporen van Jac. P. Thijsse: met Jac.P. Thijsse door Maastricht. Dia-presentatie door Bart Graatsma en Tineke de Jong, auteurs van de wandelgids "'Onbekommerd' in de voetsporen van Jac. P. Thijsse"
- 22.00u Een eindje om naar Jac. P. Thijsse. Korte wandeling naar de herinneringsplaque nabij het geboortehuis als afsluiting van het officiële deel van de avond
- 22.30u Informeel samenzijn onder het genot van een drankje in het Museumcafé
- 23.30u Sluiting

Bart Graatsma

BOEKBESPREKINGEN

JAC. P. THIJSSSE. EEN LEVEN IN DIENST VAN DE NATUUR

J.-P. VERKAIK (RED.). Zutphen, Walburg Pers, 1995. 144 blz. rijk geïllustreerd in kleur en zwart-wit. ISBN 906011.950.9. Prijs: f 39,50.

Naar aanleiding van het vijftigste sterfjaar van de natuurliehebber Jac. P. Thijsse (1865-1945) werd

op initiatief van de Stichting Thijsse-jaar Texel in relatief korte tijd *Jac. P. Thijsse. Een leven in dienst van de natuur* samengesteld. Onder leiding van Jan-Paul Verkaik, medewerker van de Vakgroep Economische en Sociale Geschiedenis van de Universiteit van Amsterdam, behandelt een zestal jonge historici in deze uitgave op een heldere wijze Thijsse's leven, werk en invloed. Aan de orde komen onder meer zijn levensloop en datgene wat anderen over

hem hebben geschreven, de popularisering van de biologie in Nederland en Thijsse's plaats daarin, zijn werk als schrijver, zijn contacten met tijdgenoten, de wortels van de natuurbeschermingsbeweging, de vogelbescherming en Thijsse's popularisering daarvan, de biologische wetenschap en zijn kwaliteiten als onderwijzer en pedagoog en zijn contacten met de firma Verkade. Ook de verschillende contacten die Thijsse met tijdgenoten had, komen

aan bod, waarbij Eli Heimans uiteraard een prominente plaats inneemt. Jac. P. Thijsse heeft als geen ander bijgedragen aan de popularisering en de bescherming van de natuur in Nederland. In zijn beroemd geworden Verkade-albums en zijn vele boeken en artikelen beschreef hij de natuur zo aantrekkelijk, dat hij een groot publiek enthousiast maakte voor de wonderlijke wereld van plant en dier. Als oprichter en bestuurslid stond hij aan de wieg van verschillende natuurbeschermingsorganisaties zoals de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. Bovendien was Thijsse een warm pleitbezorger van aanschouwelijk onderwijs. Hij was van mening dat kinderen de natuur niet zo zeer uit boeken, maar vooral in levende lijve moesten leren kennen. Zoals Verkaik in zijn voorwoord al aangeeft, betreft het hier geen biografie van Thijsse "van de wieg tot het graf", maar een nadere kennisgeving met Thijsse aan de hand van een bundel min of meer op zichzelf staande artikelen waarin een aantal belangrijke aspecten uit het leven en werk van Thijsse wordt belicht. De schrijvers schetsen een sympathiek beeld van Thijsse. Hij komt tevoorschijn als een joyeuze, beminlijke man die goed met mensen kon omgaan. Uit deze studie blijkt onder meer dat Thijsse over een ongekende werkkraft moet hebben beschikt.

Voor deze publikatie werd naast hetgeen al eerder over Thijsse was geschreven ook veelvuldig gebruik gemaakt van origineel bronmateriaal. Het feit dat een dergelijke publikatie in een zo korte periode (binnen een half jaar) gerealiseerd kon worden, is dan ook voor een belangrijk deel te danken aan het uitgebreide en goed toegankelijke archief en de bibliotheek van de Heimans en Thijsse Stichting te Amsterdam. Van deze goed gedocumenteerde informatiebron hebben de auteurs dan ook uitgebreid gebruik gemaakt. Over Jac. P. Thijsse is al veel geschreven. Ook met deze publikatie wordt een bijdrage geleverd aan het plaatsen van Jac. P. Thijsse als nationale figuur van grote betekenis binnen het geheel van de Nederlandse geschiedenis. Het boekwerk presenteert weliswaar een rijk geïllustreerd en prettig leesbaar overzicht van Thijsse's leven, werk en invloed doch betreft het, alle goede bedoelingen ten spijt, ook hier helaas weer een beknopte en daardoor min of meer oppervlakkige studie. Gezien de toegenomen belangstelling voor leven en werk van Thijsse is het dan ook onbegrijpelijk dat er nog steeds geen uitvoerige biografie is geschreven van Jacobus Pieter Thijsse. Met de huidige belangstelling voor de (wetenschappelijke) biografie als literair genre, is de tijd rijp voor een levensbeschrijving — in het geval van Thijsse zeker een grote maar beslist boeiende klus — van deze grote Nederlander die zijn leven heeft ingezet voor het behoud van de wezenlijke waarden van het bestaan.

Bart Graatsma

EEN PORTRET VAN JAC. P. THIJSSSE

H.W. TEN BRINKE (samenstelling), 1995. A4-formaat. 60 blz. De publikatie is te bestellen door f 10,- over te maken op Postbank-nummer 699.87.34, ten name van H.W. ten Brinke, Drempt, onder vermelding van "Thijsse" en uw volledig adres. De prijs is inclusief verpakings- en verzendkosten.

Dit jaar is het precies 50 jaar geleden dat Jac. P. Thijsse, een van de toonaangevende natuurbeschermers van voor de Tweede Wereldoorlog, overleed (januari 1945). Om die reden is 1995 uitgeroepen tot "Thijsse-jaar". Jac. P. Thijsse was, samen met zijn vriend en collega Eli Heimans, rond de eeuwwisseling verantwoordelijk voor de eerste (veld)biologische bewustwording in Nederland. Zij hebben gezamenlijk bij het Nederlandse volk een brede belangstelling voor natuur en natuurstudie weten te wekken. Hun pionierswerk vormde een belangrijke stimulans voor de opbloei van de beoefening van de veldbiologie en tot het ontstaan van de natuurbeschermingsbeweging in ons land. Zij waren de oprichters van het tijdschrift "De Levende Natuur". Met name was Thijsse de grote man achter de natuurstudie en bovenal natuurbeleving in Nederland. Hij is wellicht het meest bekend geworden met het schrijven voor de reeks "Verkade-albums", die begon met de vier jaargetijde-albums "Lente", "Zomer", "Herfst" en "Winter".

De samenstelling, evenals de uitgave, van de publikatie is geheel verzorgd door de heer H.W. ten Brinke, een trouw lid van het Natuurhistorisch Genootschap. De publikatie bevat een groot aantal wetenswaardigheden van en over Jac. P. Thijsse. Een belangrijk deel wordt ingenomen door een chronologisch overzicht (van zijn geboorte in 1865 tot zijn overlijden in 1945), gevolgd door zijn betrokkenheid bij de oprichting van de (K)NNV en (de Vereniging tot behoud van) Natuurmonumenten. Verder wordt er aandacht besteed aan Thijsse en het onderwijs en is er een hoofdstukje over karakter, eigenschappen en bijzonderheden van Jac. P. Thijsse en natuurlijk een overzicht van de publikaties waarvan Thijsse auteur of mede-auteur was. Om Thijsse goed tot zijn recht te laten komen zijn er citaten van en over hem opgenomen. Verder geeft de publikatie informatie over de "Heimans en Thijsse Stichting", de "Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging" (KNNV) en het "Natuurhistorisch Genootschap in Limburg" (NHG).

Het betreft hier een over het geheel genomen sobere, eenvoudige uitgave waarin een grote hoeveelheid informatie over Jac. P. Thijsse op een beknopte wijze bijeen is gebracht. Een zeer lovenswaardig privé-initiatief.

Bart Graatsma

EIK EN BEUK

JAC. P. THIJSSSE, 1995 (manuscript 1934). 80 blz., rijk geïllustreerd. Met afbeeldingen in kleur naar aquarellen van J. Voerman Jr., H. Rol en C. Rol (1934) en aangevuld met aquarellen van Annie Meussen (1995). Onder auspiciën van de Heimans en Thijsse Stichting te Amsterdam uitgegeven door Tellus te Zutphen. Te koop in de boekhandel voor f 29,90 (tijdelijk bij AH voor f 19,90).

"Eik en Beuk" is een uit 1934 daterend manuscript van de hand van Jac. P. Thijsse, dat recent in de Verkade-archieven is gevonden. Het Thijsse-jaar 1995 — Thijsse is 50 jaar geleden overleden — was voor de Heimans en Thijsse Stichting een goede reden

om dit manuscript als 20e Thijsse/Verkade-album uit te geven. De tekst is inhoudelijk bewust niet aangepast aan deze tijd (wel de spelling) om de historische waarde te handhaven, maar is wel voorzien van voetnoten en aanvullende teksten van enkele natuurkenners.

Thijsse beschrijft eerst het ontstaan en de ontwikkeling van het bos. Hij gaat in op groei en bloei van Eik en Beuk en vervolgens specifiek op de gallen. Tot slot neemt hij de lezer mee naar het eiken- en beukenbos, waarbij het belang van de bomen voor vlinders, insecten, vogels, zoogdieren, planten en paddestoelen aan bod komt. Aansluitend is een bijdrage "over de werkzaamheid en de betekenis van Jac. P. Thijsse" van Prof. Dr. Victor Westhoff (die Thijsse nog persoonlijk heeft gekend) in het boek opgenomen. Voorts een beschouwing over de gewijzigde situatie van de hand van Drs. Vijke P.A. Lukkien. Dr. Wim van Leeuwen en Dr. Jaap Mennema gaan in op de veranderde inzichten omtrent de vegetatie-ontwikkeling na de ijstijden. De voetnoten verduidelijken de inmiddels veranderde namen van flora en fauna en van aardrijkskundige namen.

Een klein gedeelte van het handgeschreven manuscript — zonder doorhalingen (!) — is weergegeven op de binnenzijde van de kaft. Bij het lezen valt direct op hoe goed Thijsse waarneemt, details beschrijft, alsof je het zo voor je eigen ogen ziet. De fraaie illustraties verlevendigen dit beeld.

Een wandeling door een eiken- of beukenbos weet Thijsse zo treffend te beschrijven: "Over het algemeen geeft het zuivere beukenbos de indruk van ingetogenheid, niet van somberheid, maar het steekt toch wel sterk af bij de overdadige volheid van leven die we aantreffen in het eikenwoud".

Na het lezen van het boek ga je anders naar bomen kijken. Het valt mij nu ook op, na het verhaal van Thijsse over de eikels, dat jonge eikebomen helemaal nog geen eikels dragen. Die komen pas na zo'n 40 jaar volop aan de boom. De verspreiding gaat o.a. via de (Vlaamse) Gaai, die de eikels in de grond stopt als wintervoorraad, niet ver van de Eik zelf (binnen ca. 140 m). De vergeten eikels maken een kans een boom te worden, mits ze niet aangetast worden door schimmels. Zo is het begrijpelijk dat de Eik zich niet zo snel verspreidt als bijvoorbeeld een Berk met zaden, die door wind en water verplaatst worden en overal wel willen aanslaan. De Beuk verspreidt zich nog trager.

Thijsse neemt je mee naar buiten om de zo "gewone" Eik en Beuk te bekijken, maar je wordt ook gedwongen er verder over na te denken, hoe de verspreiding gaat, wie er allemaal gebruik van maken. De Eik kan door 99 soorten galwespen bezocht worden, daarnaast maken 6 vlindersoorten gebruik van de Eik, maar ook mieren, luizen, lieveheersbeestjes, paddestoelen, vogels, noem maar op. De Eik is al een ecologisch systeem op zichzelf.

De Beuk is dit in veel mindere mate en staat in de ontwikkeling van een bos aan het eind van een bosstadium.

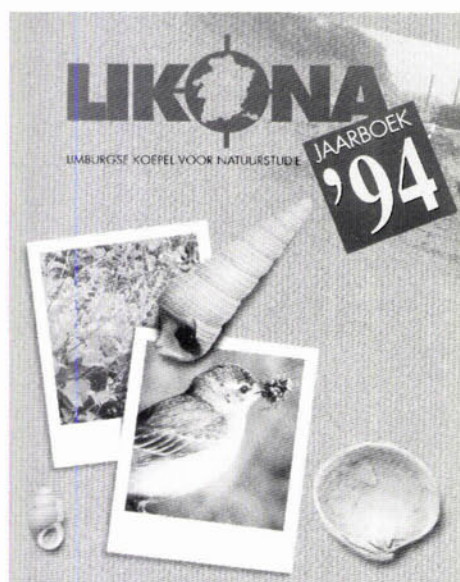
Het boek is ook in deze tijd nog actueel, het neemt je mee naar buiten, laat details van de bomen zien en zet je aan het denken; alleszins de aanschaf waard!

Tineke de Jong

UITGAVEN VAN HET PUBLIKATIEBUREAU

LIKONA JAARBOEK 1994

De in 1991 opgerichte Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA), de zusterorganisatie van het Genootschap in Belgisch Limburg, stelt elk jaar te boek wat er op het gebied van natuuronderzoek in deze provincie te doen is. Op deze manier wordt die kennis verspreid bij een groot publiek van natuurliefhebbers, beheerders en beleidsmakers.

Enige tijd geleden is het Jaarboek 1994 verschenen. Het zoals altijd fraai vormgegeven en in kleur uitgevoerde Jaarboek bevat een negental rijk geïllustreerde artikelen, een becommentarieerd literatuuroverzicht en de verslagen van de diverse werkgroepen. Een index van plaatsen, onderwerpen en auteurs sluit het Jaarboek af.

Het 94 pagina's dikke Jaarboek 1994 bevat de volgende artikelen:

- Oligocene schelpen en vissetanden uit de kanaalverbreding te Lanaken.
- De vergrassing van de heide in het Hageven: de rol van zware metalen.
- Plantengroei op de Limburgse mijnterreinen: natuurlijke successie en relatie tot het substraat.
- Graafwespen en zweefvliegen in de Bosbeekvallei.
- Reeds 13 jaar paddenoverzetacties in Limburg.
- Ruilverkaveling en akkervogels: tegenstelling of verzoening?
- De najaarstrek van de Kleine karekiet en de Bosrietzanger door Limburg.
- Dagroefvogels in Tessenderlo in het broedseizoen 1994.
- Broedgeval van de Engelse gele kwikstaart in Peer in 1994.

U kunt het Jaarboek bestellen door f25 (f20 + f5 porto) over te maken op gironummer 429851 ten name van Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick, onder vermelding van LIKONA 1994.

WAARNEMINGEN VAN AMFIBIEËN EN REPTIELEN IN NEDERLAND 1993

Enige tijd geleden verscheen het jaarverslag over 1993 van amfibieën en reptielenwaarnemingen in Nederland, een uitgave van de Stichting RAVON. De gegevens voor dit verslag werden geleverd door tien provinciale Herpetologische Studiegroepen (waaronder uiteraard de Limburgse) en de Herpetogeografische Dienst van Lacerta.

Na een voorwoord van RAVON-voorzitter Rob Lenders worden de in 1993 verzamelde verspreidingsgegevens van amfibieën en reptielen gepresenteerd door middel van 24 kaarten op uurhokbasis (5 x 5 km). In totaal zijn bijna 8000 waarnemingen verwerkt. Bij elke verspreidingskaart is een grafiek opgenomen met het aantal waarnemingen van de betreffende soort per jaar in de periode 1989-1993. Het 36 pagina's dikke jaarverslag wordt afgesloten met een lijst van waarnemers.

De uitgave is verkrijgbaar voor f 2,50 + f 3,00 verzendkosten (Genootschapsleden) of f 7,50 + f 3,00 (niet-leden). Het bedrag kan worden overgemaakt op giro 429851 t.n.v. Publicatiebureau Natuurhistorisch Genootschap te Melick, onder

vermelding van RAVON 1993. Leden in België kunnen het verslag bestellen door 100 Bfr. over te maken op rekeningnummer 000-1616562-57.

NATUURHISTORISCH GENOOTSCHAP IN LIMBURG

AGENDA VAN ACTIVITEITEN

DONDERDAG 7 DECEMBER wordt door **Kring Maastricht** in samenwerking met het Centrum voor Natuur en MilieuEducatie Maastricht (CNME) en de Vereniging voor Natuur- en Milieu-educatie (IVN), afdeling Maastricht, een *Thijsses-avond* georganiseerd. Een van de programma-onderdelen op deze laatste Kring-bijeenkomst van 1995 — het Jac.P. Thijsses-jaar — wordt verzorgd door Arie van Loon van de Heimans en Thijsses Stichting die een lezing verzorgt over Jac.P. Thijsses en de natuur-educatie. Het volledige programma van deze Thijsses-avond treft u elders in dit nummer aan. Iedereen is van harte welkom en de avond begint om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

DONDERDAG 7 DECEMBER organiseert **Kring Roermond** een varia-avond. Hierbij kunnen bijzondere waarnemingen gemeld en dia's vertoond worden. De bijeenkomst wordt gehouden in het Roerstrekmuseum, kerkplein 10 te St. Odiliënberg en begint om 20.00 uur.

VRIJDAG 8 DECEMBER vindt er een bijeenkomst van de **Vogelstudiegroep** plaats. De lezingen staan in het teken van grootschalige broedvogelkarteringen. Ward Hagemeijer (SOVON) licht de te verschijnen Europese Broedvogelatlas toe. Boena van Noorden (Provincie Limburg) staat stil bij de Provinciale Avifaunakartering. De avond begint om 20.00 uur en wordt gehouden in Sterzalerverhuur, Raadhuisstraat 13 te Roermond (Circa 20 minuten lopen vanaf NS-station).

ZONDAG 10 DECEMBER is er een PTT (Punt Transect Telling) vogeltelling van **Kring Venray**, die wordt uitgevoerd in de Boshuizerbergen. Geïnteresseerden starten om 9.00 uur bij NS-station Venray.

MAANDAG 11 DECEMBER houdt de heer J. Linden voor **Kring Heerlen** een voordracht over "Natuur in Kenya". Deze zondermeer kleurrijke lezing vindt plaats in de zaal van de stichting Botanische Tuin, St. Hubertuslaan 73 te Terwilselen. (Kerkrade-West) Aanvang 20.00 uur.

WOENSDAG 13 DECEMBER vinden de leden van de **Vlinderstudiegroep** elkaar weer in het Natuurhistorisch Museum Maastricht voor een boeiende avond. Begin om 20.00 uur.

VRIJDAG 22 DECEMBER is er een bijeenkomst van de **Plantenstudiegroep**. Voor de pauze zal Jan Hermans een dia-lezing verzorgen over de flora en vegetatie van de Beegderheide. Hij zal daarbij ook aandacht besteden aan de reconstructie en restauratie van dit bijzondere natuurgebied in Midden-Limburg. Na de pauze is er nog gelegenheid voor het tonen van meegebrachte naturalia en/of dia's. Belangstellenden worden om 20.00 uur verwacht in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

1996

DONDERDAG 4 JANUARI verzorgt Gijs Kurstjens van Stichting Ark voor **Kring Roermond** een lezing over waarnemingen van bijzondere vogels langs de Maas. De lezing vindt plaats in het Roerstrekmuseum, Kerkplein 10 te St. Odiliënberg en begint om 20.00 uur.

DONDERDAG 4 JANUARI is er een bijeenkomst van **Kring Maastricht** in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Begin om 20.00 uur.

WOENSDAG 10 JANUARI treffen de leden van de **Vlinderstudiegroep** elkaar in het Natuurhistorisch Museum Maastricht. Aanvang 20.00 uur.

DONDERDAG 1 FEBRUARI vindt er een bijeenkomst van **Kring Maastricht** plaats. Aanvang om 20.00 uur in het Natuurhistorisch Museum Maastricht.

HERPETOLOGISCHE STUDIEGROEP

Secretaris: G. Janssen
Gildestraat 13, 5824 AA Holthees
Telefoon 04781-36949

PLANTENSTUDIEGROEP

Secretaris: E.N. Blink
Pius XII straat 20, 6247 AW Gronsveld

SPINNENWERKGROEP LIMBURG

Inlichtingen: J.H.G. Peeters
Telefoon overdag: 043-293064

STUDIEGROEP ONDERAARDESE KALKSTEENGROEVEN

Secretaris: Luck Walschot
Place Roi Albert 21, Eben-Emael, B-4690 Bassenge

VLINDERSTUDIEGROEP

Secretaris: J. Queis
Spaanse singel 2, 6191 GK Beek

ZOOGDIERENWERKGROEP

Secretaris: L. Backbier
Van Galenstraat 64, 6163 XW Geleen

KEVERSTUDIEGROEP

Secretaris: G.J.M. van Buren
Handvorm 9, 6372 DK Schaesberg

PADDESTOELENSTUDIEGROEP

Inlichtingen: P.H. Kelderman
Herkenbroekerweg 23, 6301 EG Valkenburg

VISSENWERKGROEP

Inlichtingen: R. Akkermans
Wilhelminalaan 47, 6042 EL Roermond

SPRINKHANENSTUDIEGROEP

Contactpersoon: W. Jansen
Korhoenstraat 12, 6075 BN Herkenbosch

VOGELSTUDIEGROEP

Voorzitter: H. Gilissen
Schuttendaal 23, 6228 KC Maastricht

WERKGROEP BEHOUDSCHINVELDSE BOSSEN EN BRUNSSUMMERHEIDE

Secretaris: P. Thomas
LTM-weg 26, 6412 BP Heerlen

MOSSENSTUDIEGROEP

Inlichtingen: J. Hermans
Hertestraat 21, 6067 ER Linne

WERKGROEP MEINWEG

Inlichtingen: S. & W. Jansen
Korhoenstraat 12, 6075 BN Herkenbosch

STUDIEGROEP BLOEMEN EN BIJEN

Contactpersoon: L. Hensels
Tramstraat 9, 6088 EA Roggel

KRING MAASTRICHT

Voorzitter (a.i.): D.Th. de Graaf
Klokbekerstraat 20, 6216 TR Maastricht

KRING HEERLEN

Secretaris: P. Spreuwenberg
Aan de Slagboom 2, 6372 KW Schaesberg

KRING VENLO

Voorzitter: J. Eenshuistra
L. van Beierenstraat 1, 5913 VM Venlo

KRING ROERMOND

Secretaris: Hélène Schmitz
Vinkenberg 6, 6074 DL Melick

KRING VENRAY

Secretaris: H. Heijligers
Vermeerstraat 16, 5961 AV Horst

Aankondigingen voor deze rubriek dienen uiterlijk de 15e van de maand voorafgaande aan die waarin de activiteiten plaatsvinden schriftelijk bij de redactie bekend te zijn.